

SÂLİM VE MUHÂVERE-İ RİND Ü ZÂHİD ADLI ESERİ*

Araş. Gör. Nurgül SUCU**

ÖZ: 18. yüzyılın ikinci yarısı ile 19. yüzyılın ilk çeyreğinde yaşayan Sâlim, 1804 yılında Fuzûlî'nin Rind ü Zâhid adlı Farsça mensur eserini Muhâvere-i Rind ü Zâhid adıyla Türkçeye tercüme etmiştir. Baştan sona kadar iki kişinin karşılıklı konuşmasından ibaret olan eser mensur münazara türündedir. Zâhid bir baba ile onun Rind oğlu arasında geçen konuşmalarda, iki farklı dünya görüşü ve yaşam tarzının birbirine üstünlüğü tartışılır. Bu makalede Sâlim'in hayatı, eserleri ve edebî kişiliği hakkında bilgi verilmekte, daha sonra Muhâvere-i Rind ü Zâhid ayrıntılı bir şekilde tanıtılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sâlim, Muhâvere-i Rind ü Zâhid, Fuzûlî, Rind ü Zâhid, tercüme, mensur münazara

Sâlim and His Opus Named Muhâvere-i Rind ü Zâhid

ABSTRACT: Sâlim who lived in second half of 18th century and first quarter of 19th century translated Fuzûlî's prose opus named Rind ü Zâhid from Persian to Turkish with name Muhâvere-i Rind ü Zâhid in 1804. This opus is a prose debate and consists of two person's conversation from preface to conclusion. In conversations Zâhid father and his Rind son argue two manner of life and two opinion of world that too different from each other. In this study, information is given about Sâlim's life, his works and his literary quality afterwards Muhâvere-i Rind ü Zâhid is introduced in detail.

Key Words: Sâlim, Muhâvere-i Rind ü Zâhid, Fuzûlî, Rind ü Zâhid, translation, prose debate

Eski Türk edebiyatında, telif eserlerin yanında, Arapça ve Farsçadan tercüme edilen eserler de önemli bir yer tutar. Sâlim'in 1804 yılında

* Bu makale, *Sâlim, Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve "Rind ü Zâhid" Tercümesi (İnceleme-Metin)* isimli yüksek lisans tezi (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2004) esas alınarak hazırlanmıştır.

** Selçuk Üni. Fen-Ed. Fak. TDE Böl. nurgulsucu@selcuk.edu.tr

kaleme aldığı Muhâvere-i Rind ü Zâhid de, Fuzûlî'nin **Rind ü Zâhid** adlı Farsça eserinin Türkçeye tercümesidir.

SÂLİM'İN HAYATI, ESERLERİ VE EDEBÎ KİŞİLİĞİ

Eski Türk edebiyatında, tespit edebildiğimiz kadarıyla, Sâlim mahlasını kullanan on iki şairden (Sucu 2004: 40-48) birisi de, kendi ifadesiyle, **Es-Seyyid Mustafa Sâlim ibnü's-Seyyid Mehmed Râşidü'l-Hüseynî**'dir (Sâlim Efendi: 53^a).

Sâlim, Muhâvere-i Rind ü Zâhid adlı eserinin giriş kısmında 1215/1800'de *Hüsrev ü Şîrin* adlı manzumeyi (Sâlim Efendi: 2^b) 1219/1804'te de mezkûr eserini (Sâlim Efendi: 3^a) kaleme aldığını ifade eder. *Arif Hikmet Tezkiresi*'ne göre (Şeyhüslâm Ârif Hikmet: 34^a), Sâlim'in üvey babası İhyâ Efendi (Şeyhüslâm Ârif Hikmet: 3^b) 1228/1813'te vefat etmiştir. Bu tarihî bilgilere istinaden Sâlim'in on sekizinci yüzyılın ikinci yarısı ile 19. yüzyılın ilk çeyreğinde yaşadığını tahmin etmekteyiz. Ayrıca, 1252/1836 tarihinde tamamlanmış olan (İpekten 1988: 175) Arif Hikmet Tezkiresi'nde Sâlim'den bahsederken, "*aleyhi'r-rahme*" tabirinin kullanılması (Şeyhüslâm Ârif Hikmet: 34^a), onun 1836'dan önce ölmüş olduğunu gösterir. Nitekim Sâlim, Muhâvere-i Rind ü Zâhid'in girişinde, Sultan III. Selim devrini (1789-1807) (Armağan II: 202-202) bizzat idrak ettiğini ve *Hüsrev ü Şîrin* adlı manzumesini Sultan III. Selim'e sunduğunu ifade eder (Sâlim Efendi: 2^b-3^a).

Sâlim'den bahseden tek ana kaynak, Arif Hikmet Tezkiresi'dir. Son dönemde yazılan edebiyat tarihleri ve türlü biyografiler de, Sâlim hakkındaki bilgileri bu tezkireden almıştır. Arif Hikmet Tezkiresi'nde Sâlim;

"Rûmili eşrafından Tevfîk Efendi ketûdâsı Muştâfâ'î Râşid Efendiniñ oğlu ve sâbıku'l-beyân İhyâ Efendiniñ rebîbidir. Kâdî iken himmet ü işlâh-ı İhyâ ile müderris ve şâ'ir olmuş ve ba'z-ı güftârı ve bi'l-huşûş Hüsrev ü Şîrin manzûmesi meydâna çıkmışdır. Vezîr-i müfettiş ve şer'ıyyâtî olarak âhîr Burûsada müfettiş vekîli olduğu hâlde (...) vefât eylemişdir. 'Aleyhi'r-rahme.'" (Şeyhüslâm Ârif Hikmet: 34^a) sözleriyle tanıtılır.

Görüldüğü gibi, tezkirede Sâlim'in ölüm tarihi belirtilmemiş, muhtemelen sonra yazmak düşüncesiyle, arada tarihin yazılacağı kısım boş bırakılmıştır. Aynı bilgilerin hülasası, Tuhfe-i Nâilî (Tuman C. I:

¹ Her ne kadar *Ârif Hikmet Tezkiresi* ve buna bağlı olarak *Tuhfe-i Nâilî* ile *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*'nde Sâlim'in babasının adı "Mustafa Râşid Efendi" olarak görünsün de; elimizdeki asıl kaynak olan *Muhâvere-i Rind ü Zâhid*'in sonunda müellif kendisini "**Es-Seyyid Muştâfâ Sâlim ibnü's-Seyyid Mehmed Râşidü'l-Hüseynî**" olarak tanıtır. Bu ifadeden yola çıkarak Sâlim'in babasının adının **Mehmed Râşid Efendi** olduğunu söyleyebiliriz.

1691/407) ve *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*'nde (İpekten vd. 1988: 423) de görmek mümkündür. Tezkirede “sâbıku'l-beyân” şeklinde zikredilen ve Sâlim Efendi'nin üvey babası olduğu söylenen İhyâ Efendi'den, yine aynı tezkirede *İhyâ Yahyâ Efendi* başlığı altında bahsedilirken (Şeyhülislâm Ârif Hikmet: 3^b), öz babası Mehmed Râşid Efendi hakkında hiçbir bilgiye rastlanmaz.

Sâlim, Muhâvere-i Rind ü Zâhid'in girişinde kendi hayatı hakkında, üstü kapalı da olsa bazı bilgiler vermektedir. Buna göre Sâlim; çocukluk çağından Hüsrev ü Şîrîn adlı eserini kaleme aldığı zamana kadar, ilim tahsil etmek için çabalamış, kendi tabiriyle:

Cevr-i gerdûn çünkü Sâlim hep kemâl ehlinedir
Çok mudur tahsil-i irfâna peşîman olduğum

beyt-i latifinin manasına riayet etmediği için ilim tahsili yönündeki istikametini asla değiştirmemiş, bazen zalim feleğin sadmelerine maruz kalmış, bazen de bahtsızlığı yüzünden pek çok sıkıntılara uğramış, hiçbir zaman rahat yüzü görmemiştir. Ta ki, sene 1215/1800 menziline ulaştığı zaman, *Hüsrev ü Şîrîn*'i kaleme almış ve bu eseri Sultânü'l-Gâzî Selîm Hân'a arz u ihdâ etmiştir, işte o zaman pek çok ihsana mazhar olmuş ve bir müddet bazı hidemât-ı ekâbirde bulunmuştur. Kısa bir zaman sonra bu nimetlerden yine uzak düşmüş ve mübtelâ-yı elem olarak inziva köşesine çekildiğinde ki, sene 1219/1804'tür, Fuzûlî merhumun Muhâvere-i Rind ü Zâhid adlı eseri eline geçmiş ve onu, Fars dilinde olduğu için pek çok kişinin anlayamayacağını düşündüğünden, lisan-ı Türkîye tercüme etmiştir (Sâlim Efendi: 3^a-3^b).

Mevcut bilgilere göre; Mehmed Râşid Efendi'nin oğlu, İhyâ Efendi'nin de üvey oğlu olan Sâlim, bir müddet kadılık vazifesinde bulunduktan sonra, Şeyhülislam Sâlihade Mehmed Esad Efendi'nin mektûbîsi olan ve mûsıla-i Süleymaniye müderrisliğinde bulunan (Şeyhülislâm Ârif Hikmet: 3^b) üvey babası İhyâ Yahyâ Efendi'nin yardımıyla müderris olmuştur. Bazı güftârı ve Hüsrev ü Şîrîn manzumesi bulunan Sâlim, müfettiş vekili ve şer'iyatî olarak da görev yapmış, Bursa'da müfettiş vekili iken vefat etmiştir.

Kendisinden sadece Arif Hikmet Tezkiresi'nde kısaca bahsedilmesi, Sâlim'in yaşadığı dönemde ve sonrasında fazla tanınmamış ve eserleriyle etkili olamamış bir şahsiyet olduğunu düşündürmektedir.

Arif Hikmet Tezkiresi'nde, Sâlim'in Muhâvere-i Rind ü Zâhid adlı eseri hiç anılmazken, Hüsrev ü Şîrîn adlı bir manzumesi ve bazı şiirleri bulunduğu söylenir. Sâlim, Hüsrev ü Şîrîn adlı bir manzumesi olduğunu, Muhâvere-i Rind ü Zâhid'in ilk sayfalarında bizzat kendisi de ifade eder (Sâlim Efendi: 2^b). Hem Arif Hikmet Tezkiresi'ne, hem de Sâlim'in Mu-

hâvere-i Rind ü Zâhid'in girişindeki konuyla ilgili ifadelerine dayanarak, son asırda ve günümüzde yazılmış bazı kaynaklarda Sâlim'in adı, Hüsrev ü Şîrîn yazan şairler arasında geçmektedir. (Timurtaş 1980: 45, Özkan 1997: 491, Levend 1967: 100, İpekten vd. 1988: 423) Arif Hikmet Tezkiresi'nde şairin bazı güftârı olduğu söylene de, bunlar, muhtemelen bir yekûn teşkil etmediği için kayda geçmemiş ve kaynaklarda yer almamıştır. Kaynaklarda varlığı belirtilen Hüsrev ü Şîrîn² adlı eser ise, Vatikan Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Bölümü numara 284'te kayıtlıdır (Rossi 1953: 242-243).

MUHÂVERE-İ RİND Ü ZÂHİD

1. Adı ve Türü:

Muhâvere-i Rind ü Zâhid, Fuzûlî'nin Rind ü Zâhid adlı Farsça eserinin tercümesidir. Fuzûlî'nin eserinin adı ile ilgili çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Kâtip Çelebi *Keşfü'z-Zunûn*'da Fuzûlî'nin bu eserini Rind ü Zâhid olarak kaydeder (Yaltkaya-Bilge I: 1971 914). Her ne kadar, Fuat Köprülü, İslâm Ansiklopedisi'ndeki Fuzûlî maddesinde, Kâtip Çelebi'nin Fuzûlî'nin bu eserini Muhâvere-i Rind ü Zâhid ismi altında zikrettiğini söylese de (Köprülü 1988: 695) bu bir zühûl eseri olsa gerektir. (Kürkçüoğlu 1956: 4) Eserin Samsun Gazi Osman Paşa Kütüphanesi 53/1642 numarada kayıtlı mecmua içinde yer alan yazması (Kürkçüoğlu 1956: 9) ve Fatih Millet Kütüphanesi Ali Emîrî Efendi manzum eserler kısmı 344 numarada kayıtlı nüsha içinde bulunan yazması (Kürkçüoğlu: 10) ile Sâlim tercümesinin matbu nüshası (Sâlim 1285: 2) Muhâvere-i Rind ü Zâhid adıyla başlamaktayken, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Farsça Yazmalar Bölümü 339 numarada kayıtlı bir mecmuada yer alan yazması (Kürkçüoğlu 1956: 11) *Kitab-ı Rind ü Zâhid* başlığını taşır (Kürkçüoğlu 1956: 4).

Sâlim tercümesinin yazma nüshasının kapağında ise, sonradan ilave edildiği anlaşılan; "*Terceme-i Rind ü Zâhid Te'lîf-i Sâlim Efendi Üsküdüârî*" ibaresi yer alır (Sâlim Efendi: 1^a). Fuat Köprülü, *MEB İslâm Ansiklopedisi*'ndeki "Fuzûlî" maddesinde; Eserin, Leningrad'daki külliyyatta *Risâle-i Rind ü Zâhid* ismi ile mevcut olduğunu, British Museum'da ve Berlin'de sadece *Rind ü Zâhid* adıyla kaydedildiğini belirttiikten sonra, Fuzûlî'nin diğer eserlerine verdiği isimler göz önüne alındığı takdirde asıl doğru ismin *Rind ü Zâhid* olması gerektiğini ifade eder (Köprülü 1988: 695). Eserin tenkitli metnini hazırlayan Kemal Edip Kürkçüoğlu da; "*Üstâd Fuâd Köprülü'nün işâret ettiği gibi, Fuzûlî'nin diğer eserlerine*

² Eser, tarafımızdan yayıma hazırlanacaktır.

verdiği isimler göz önüne alınırsa³, asıl doğru ismin Rind ü Zâhid olduğu anlaşılır. Bu sebeple biz de Rind ü Zâhid demeği tercih ettik.” (Kürkçüoğlu 1956: 5) diyerek eserine Rind ü Zâhid ismini verirken, Fuzûlî'nin eserini günümüz Türkçesine aktaran Hüseyin Ayan, bu çalışmasının adını Rind ile Zâhid koymuştur (Ayan 2001: 17).

Sâlim, Fuzûlî'nin eserine “(...) Fuzûlî merhûmuñ Muhâvere-i Rind ü Zâhid ismiyle mevsûm bu risâle-i garrâsına...” (Sâlim: 5, Sâlim Efendi: 3^a, Sucu: 206) sözleriyle Muhâvere-i Rind ü Zâhid dediği için, onun tercümesi olan kendi eseri de, Muhâvere-i Rind ü Zâhid adıyla tanınmıştır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, eserin matbu nüshasının başlığı Muhâvere-i Rind ü Zâhid'dir. Yazma nüshada ise başlık için ayrılan yer boş bırakılmıştır. (Sâlim Efendi: 1^b, Sucu 2004: 304) Matbu nüshanın sonunda, eserin basım yeri ve tarihi belirtilirken, Muhâvere-i Rind ile Zâhid ismi kullanılmıştır (Sâlim 1285: 135, Sucu 2004: 285).

Son asırda ve günümüzde yazılan bazı kaynaklarda, Fuzûlî'nin Rind ü Zâhid adlı eserinden bahsedilirken, Sâlim'in ismi de geçmekte ve bu kaynakların birkaç tanesinde Sâlim'in, Fuzûlî'nin bu eserini Muhâvere-i Rind ü Zâhid adıyla tercüme ettiği belirtilmektedir (Banarlı I 1997: 549; İpekten 1996: 68; Şentürk-Kartal 2004: 251).

Zâhid bir baba ile onun Rind oğlu arasında geçen çeşitli konulardaki tartışmaları ihtiva eden Muhâvere-i Rind ü Zâhid, mensur bir risale mahiyetindedir. Karşılıklı konuşmalar şeklinde tertip edilen bu eserde, Zâhid'in ve Rind'in hemen her konuşmasından sonra, söylediklerini destekleyici nitelikte Farsça bir rubai veya kıta yer alır. Esere Muhâvere-i Rind ü Zâhid denmesinin sebebi de, baştan sona kadar iki kişinin karşılıklı konuşmasından ibaret olmasıdır. Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi'nin “Rind ü Zâhid” maddesinde (1990: VII, 335), Fuzûlî'nin Rind ü Zâhid adlı eserinin mesnevi olduğu bildirilmektedir. M. Fuat Köprülü ise, İslâm Ansiklopedisi'ndeki “Fuzûlî” maddesinde, bu eserin münazara mahiyetinde olduğunu söyler (Köprülü 1988: 695).

Muhtevalarında, esas itibariyle iki farklı düşünce ve yaşam tarzının birbirine üstünlüğünün tartışıldığı Rind ü Zâhid ve onun tercümesi olan Muhâvere-i Rind ü Zâhid'in, bu özelliklerinden dolayı; *Münazara-i Sultân-ı Bahâr bâ Şehriyar-ı Şitâ* (Lâmîî Çelebi ö. 1531), *Münazara-i Nefs ü Ruh* (Latîfî ö. 1582), *Münazara-i Ganî vü Fakîr* (Fürûgî Derviş Ahmed ö. 1613), *Münazara-i Gül ü Mül ve Münazara-i Şeb ü Rûz* (Fasîh Ahmed Dede ö. 1699), *Nutk-ı Bî-Pervâ ile Akl-ı Dâna* (Abdî XIX. yüzyıl), *Müna-*

³ Fuzûlî'nin isim bakımından Rind ü Zâhid'e benzeyen diğer eserleri, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*'ndeki “Fuzûlî, Mehmed” maddesi (1979: III 249-258) ve Haluk İpekten'e (1996: 37-72) göre; *Leylâ vü Mecnûn* (Türkçe mesnevi), *Beng ü Bâde* (Türkçe mesnevi) ve *Hüsn ü Aşk* (Farsça mensur eser) veya *Sıhhat u Maraz*'dir.

zara-i Tiğ u Kalem (Şâbanzâde Mehmed ö. 1692), *Münâzara-i Seyf ü Kalem* (XVI. yüzyılda Uzun Firdevsî ve yine aynı yüzyılda Nâimî-i Hamîdî) (Aksoy 1986: 469) gibi mensur münazaralar grubuna dahil edilmesi, kanaatimizce daha doğru olacaktır.

2. Yazılış Sebebi ve Yazılış Tarihi:

Sâlim, Muhâvere-i Rind ü Zâhid'in mukaddimesinde, eserini kaleme alma gayesini ve yazdığı tarihi şöyle ifade eder:

“(...) *sene tis'a aşera ve mi'eteyn ve elf halâlidir fuzalâ-yı mütekkaddiminden şâhib-i bizâ'a-i fezâ'il ü 'ulûm cennet-mekân Fuzûlî merhûmuñ Muhâvere-i Rind ü Zâhid ismiyle mevsûm bu risâle-i garrâsına dest-res-i huşûl ve mü'tala'a-i cemâl-i şevâhid-i ma'ânîsiyle evkât-güzâr-ı eyyâm-ı zühûl olunurken esnâ-yı mü'tala'ada çünkü ol ma'hibûbe-i garrâ ancak libâs-ı lisân-ı 'Acemânede 'arz-ı rüy-ı zuhûr u iddi'â eylediginden ekser-i ebnâ-yı zamâne mü'talabet-i dâmen-i muvâşeleti bî-gâne rüy-ı ümmîd ve cemâl-i pür-kemâl-i fevâ'idî her şahşa 'arz-ı âriz-ı mülâyemet ü iltifâtda bî-takyîd olmağıla mestûr-ı su'tûr-ı beyânı ve muharrir-i şafha-i ma'nâ-yı 'ayânı kıılınan cemâl-i 'arûs-ı me'nûs-ta'bîr-i dil-pezirinden lisân-ı Türkîye terceme ile ref'-i niķâb-ı ihticâb ve yâdigâr-ı dest-i rûzigâr 'add olunarak zîb-i mecâlis-i ehibbâ-yı ma'arif-iktisâb kıılınması cây-gîr-i zamîr ü der-hâtîr-ı 'abd-i fakîr olmağıla şikeste-beste ol murâda ictirâya ibtidâ ve bi- hamdi'llâhi te'âlâ zamân-ı kalilde vâşıl-ı derece-i intihâ oldu.” (Sâlim Efendi: 3^a-3^b, Sucu 2004: 206).*

Buna göre; Sâlim, 1219/1804 yılında Fuzûlî'nin Muhâvere-i Rind ü Zâhid olarak isimlendirdiği eserini görmüş, onu mütalaa etmiş ve mütalaa esnasında, bu güzel eser Acem dilinde olduğu için zamane insanların çoğunun eserin anlamına vâkıf olamayacağını düşündüğünden, onu Türkçeye tercüme etmeye karar vermiştir. Bu arzusunu yerine getirmek için hemen işe başlayan Sâlim, kısa bir zamanda, muhtemelen aynı yıl içerisinde eserini tamamlamıştır.

3. Eserin Nüshaları

Muhâvere-i Rind ü Zâhid'in bir matbu, bir de yazma olmak üzere iki nüshası mevcuttur. 1285/1869 yılında Tasvîr-i Efkâr Matbaası'nda basılan matbu nüsha, 135 sayfa ve 3 sayfalık hata-savâb cetvelinden ibarettir. Süleymaniye Ktp., Esad Efendi Böl. Nr. 289'da kayıtlı bulunan yazma nüsha ise 53 yapraktan oluşmaktadır. Yazma nüshanın sonunda yer alan;

"*Hâzâ âhiru mâ-evredtühû min tercemeti'l-leṭâ'if li'l-fâzûli'l-'ârif Fuzûlî el-Baġdâdî rahmetu'llâhi 'aleyhi'l-Melikü'l-Hâdî. Ve ene'l-faḳîru ileyhi te'âlâ Es-Seyyid Muṣṭafâ Sâlim ibnü's-Seyyid Meḫmed Râşidü'l-Ḥüseynî gafera-lehümâ ve li-cemî'i'l-müslimîn. Âmîn şümme âmîn.*"

Eşer-i ḥâme-i 'Abdü'l-Ḥamîd Haşmet ibn-i Meḫmed Sâlim el-Üsküdârî." (Sâlim Efendi: 53^a; Sucu 2004: 285, 407).

şeklindeki kayda göre; yazma nüshanın müstensihisi **Abdülhamid Haşmet ibn-i Mehmed Sâlim el-Üsküdârî**'dir. Müstensihin farklı birisi olması, ayrıca müellif nüshasının da mevcut olduğunu akla getirmektedir. Fakat, eserin matbu nüshasının sonunda yer alan hata-savâb cetveli ile eserin yazma nüshası karşılaştırdığında, matbu nüshanın elimizdeki yazmadan dizildiği anlaşılmaktadır. Bu cetvelde hatalı olarak gösterilen kelimeler, yazma nüshada da aynı hatalı şekilleriyle kullanılmıştır. Muhtemelen istinsah esnasında hatalı yazılan kelimeler, eserin matbu nüshası hazırlanırken tashih edilmiştir. Meselâ; hata-savâb cetvelinde, hatalı şekli "بی مہابا" olarak gösterilen "بی محابا - *bî-muḫābā*" kelimesi (Sâlim 1285: 1), yazma nüshada da hatalı olarak ("بی مہابا" şeklinde) yer alır. (Sâlim Efendi: 6^a; Sucu 2004: 210, 313) Hata-savâb cetvelinde, hatalı şekli "بدل ما بختل" olarak gösterilen "بدل یختل - *be-dil-i yaḫtelil*" kelimesi de (Sâlim 1285: 2), yine bir önceki kelime gibi, yazma nüshada da hatalı şekliyle yer alır. (Sâlim Efendi: 40^a; Sucu 2004: 265,381) Bu örnekler, matbu nüshanın söz konusu yazmadan dizildiği ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Bununla beraber, araştırmalarımız esnasında, Muhâvere-i Rind ü Zâhid'in başka bir yazmasının mevcudiyetine dair hiçbir bilgiye rastlamadık. Mevcut bilgilere göre, eserin tek yazma nüshası vardır, o da, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi Böl. Nr. 289'da kayıtlı olan elimizdeki nüshadır. Meseleye ışık tutacak bir diğer önemli husus da; hem eserin müellifi Sâlim Efendi'nin, hem de müstensihisi Abdülhamid Haşmet Efendi'nin Üsküdarlı olması ve yine yazma nüshanın sonundaki kayda göre, müellif ile müstensihin neseplerindeki benzerliktir. Kanaatimizce; Sâlim Efendi (müellif) ile Abdülhamid Haşmet Efendi (müstensih) akrabadır ve muhtemelen aynı dönemde yaşamışlardır. Sâlim Efendi'nin yazdığı eserin (Muhâvere-i Rind ü Zâhid) müsveddelerini, Abdülhamid Haşmet Efendi bir yandan tebyiz etmiştir. Böylelikle Muhâvere-i Rind ü Zâhid; bir yandan telif edilirken, bir yandan da istinsah edilmiştir. Müsveddeler de bir şekilde ortadan kaybolduğu için, eserin tek yazma nüshası olarak bu yazma kalmıştır. Zaten, eserin telif tarihi (1804) ile tab olunduğu tarih (1869) arasında fazla bir zaman farkı da yoktur. Bu nedenle eseri istinsah etme ihtiyacı hasıl olmamıştır, diyebiliriz. Bu durum ise, üzerinde durduğumuz ihtimali kuvvetlendirmektedir.

4. Muhteva Özellikleri

4.1. Tertibi

Sâlim, eserine dört buçuk sayfalık bir mukaddime ile girer. (Sâlim 1285: 2-6; Sâlim Efendi: 1^b-3^b; Sucu 2004: 204-206) Eserin tamamına hâkim olan münşiyane üslubu bu dibacede de görmek mümkündür. Besmele, hamdele ve salveleden sonra Hz. Peygamber'in âl ü ashabını da zikreden Sâlim, daha sonra kendi hayatıyla ilgili bazı bilgiler verir ve 1215/1800'de *Hüsrev ü Şîrin* adlı manzumeyi kaleme alıp Sultan Selim Hân'a sunduğunu söyler. Bu ifadelerin arasında, Sultan Selim Hân'a yönelik övgü dolu sözler yer alır. Nihayetinde söz *Muhâvere-i Rind ü Zâhid*'e gelir. Sâlim, bu eserini kaleme alış sebebinin ve tarihini ifade ettikten sonra, eserde bulunabilecek hatalardan dolayı, onu mütalaa edenlerden özür dileyip kusurlarını bağışlamalarını ve mütalaa esnasında müsamahalı davranmalarını ister. Son olarak Cenâb-ı Allah'tan yardım dileyerek esere başlar.

Karşılıklı konuşmalar şeklinde tertip edilen *Muhâvere-i Rind ü Zâhid*'de, Zâhid'in ve Rind'in hemen her konuşmasının ardından, söylediklerini destekleyici mahiyette Farsça birer hatta bazen ikişer rubai veya kıta yer alır. Eserde Farsça toplam 61 kıta, 66 rubai, 1 mesnevi, 4 beyit, 1 mısra; Türkçe 3 beyit, 2 mısra vardır.

4.2. Mevzuu:

Eserin mevzuu şöyledir⁴:

Acem diyarında, dünyalık işlerden sıyrılmış, kendini ibadete vermiş, ulûm-ı asliyye ve resmiyyede kudret sahibi, büyüklerin saygısını kazanmış bir Zâhid ve bu Zâhid'in altmış yıllık ömrünün semeresi olan Rind bir oğlu vardır. Rind, henüz hayatın acısını tatlısını tatmamış, inişini yokuşunu geçmemiş ve sıcağını soğuğunu görmemiştir. Zâhid, oğlunun zekâ ve ferasetini görüp ona öğütler vermeye başlar. İster ki; oğlu "kaderim bu" diyerek olup bitenlere boyun eğmesin, kayıtsız bir insan olarak yaşamasın. Fakat Rind buna bir türlü yanaşmaz. Her türlü kayıttan azade bir hayat sürmek ister. Zâhid derin öğütler verir, fakat Rind bunlardan hiçbir şey anlamaz. Bunun üzerine, oğlunun mensur cümlelerden hoşlanmadığına ve şiire meyilli olduğuna hükmeden Zâhid, Cenabihakk'ın ve Hz. Peygamber'in şiiri merdud saydığını söyler. Rind ise, "Muhakkak şiirde hikmet vardır." (Aclûnî I 1988: 254/785) hadisini hatırlatarak kendisine söylenenleri kabul etmez.

⁴ Bu bölüm, *Muhâvere-i Rind ü Zâhid*'in ayrıntılı bir özeti mahiyetinde olup, tarafımızdan hazırlanan eserin tenkitli metninin sadeleştirilmiş şeklidir (Sucu 2004: 204-285). Özet hazırlanırken, özellikle Farsça beyit ve rubailerin tercümesinde, Prof. Dr. Hüseyin Ayan'ın, *Rind ü Zâhid*'in günümüz Türkçesine tercümesi olan *Rind ile Zâhid* adlı eserinden (Ayan 2001) de istifade edilmiştir.

Zâhid, Rind’i ilim öğrenmesi için teşvik eder. Rind, Zâhid’e, “Mademki ilim öğrenmemi istiyorsun, şimdi sen öğret de öğreneyim!” der. Bunun üzerine Zâhid, bir kâğıda “elif” harfini yazar ve bu harfin bilimler hazinesinin kilidi, Cenabıhakk’ı bilmenin esası olduğunu söyler. Rind ise cevaben, geçmiş ve geleceğin ilimlerine vâkıf olan Hz. Peygamber’in yine “elif” harfi ile başlayan “ümmi”lik sıfatını delil göstererek, irfan yeteneğinin hat ilmüne bağlı olmadığını savunur. Bu bölümde, bâtının müdafii olan Rind ile, zahirin savunucusu olan Zâhid, zahir ve bân ilimlerini mukayese ederler. Zâhid’e göre yazı esastır. Rind’e göre ise; yazı bilmek gereksiz, hatta zararlıdır; çünkü kitap okumak meselelerde ihtilafa yol açar. Meselelerdeki ihtilaf ise bilgisizliğin delilidir.

Rind’in ilim öğrenmeye yanaşmayacağını anlayan Zâhid, ona padişahlara yaklaşma yolunu aramasını öğütler. Rind buna mukabil; yaratılmışın varlığından maksadın başkalarına değil, Yaradan’a kulluk olduğunu, sultan ve hakanlara yaklaşma yolunun dünya ve ahiret azabına sebep olacağını, saltanatın değerinden gaflette olan bir cahilin, sultanlara yaklaşma gayretindeki bir âlimden yüzlerce defa iyi ve marifetli olduğunu söyler. Bunun üzerine Zâhid, Rind’e ekin ekme, ziraatla uğraşma tavsiyesinde bulunur; karşılığında Rind’den, bu zor işin şiddet ve zarardan ibaret olduğu, rahat isteğiyle daima tohum serpip ürün gözlemenin hayatın eksilmesini istemek ve ölüm zamanını yaklaştırmak anlamına geldiği cevabını alır. Ticaretin lüzumu fikrini ortaya atan Zâhid; bu sefer de Rind’in, ticaret yapanların halkın ihtiyacının çok olmasını arzuladığı, bunun ise, kendi iyiliğini halkın kötülüğünde görmek anlamına geldiği şeklindeki cevabıyla karşılaşır. Zâhid, Rind’e, “Mademki ticaret ve ziraat yoluna gitmiyorsun, bari bir sanat öğren, sanat minnetsiz bir kısmet ve güzel bir maişettir.” derse de Rind bunu da kabul etmez ve takdir edilmiş bir kısmet için sanatla uğraşarak sıkıntı çekmenin gereksiz olduğunu, sanatla uğraşan insanların yorgunluklarını giderebilmek için akşamdan sabaha kadar uyduklarını ve böylelikle ömürlerini uykuda ve yeme içmede geçirdiklerini, bu kadarcıkla yetinmenin ise cehalet olduğunu savunur.

Gösterdiği yollardan hiçbirine gitmeyen ve hepsine birer bahane bulan Rind’in, bilimlerden ve sanatlardan bir nasip alamamasından ve bu dünyada ilimsiz kalıp akılsız yaşamasından korkan Zâhid, Rind’e, cahillik ayıbını hüner saydığını ve bilgisizliği iyi zannettiğini söyler. Rind ise; ilim ve sanat öğrenmekten maksat Allah’ı bilmekse, bu meziyetin ilim ve aklın ötesinde olduğunu, böylesine küçük şeylerden uzak olduğunu söyler ve söylediklerini destekleyici mahiyette bir kıssa anlatır; “Akıllı bir adam bir cahile, ‘Sen neden benim gibi değilsin, üzüntü ve sıkıntıdan uzaksın; ben bu akıl ile nasipsiz ve fakir iken, sen o cehaletinle neşeli ve sevinçlisin?’ diye sorar. Cahil ise, ‘Bilmiyor musun ki, ben muhteremim, sen ise

kahra uğramışsın; ben Cenâb-ı Allah'ın lutfuna tevekkül ederken, sen kendi tedbirinle mağrursun!' diyerek cevap verir."

Bunun üzerine Zâhid; söylediği sözlerle, Cenâb-ı Allah'ı, cahile inayet ederken âlime eziyetten tenzih eder. Ona göre; ya cahilin zengin ve âlimin fakir olması Cenâb-ı Allah'tan değildir, ya da yoksulluk rütbesi zenginlikten daha yüksektir. Rind, cahildeki nimet bolluğu ve bilgindeki sıkıntının Cenabıhakk'ın şefkat veya kahrından dolayı olmayıp belki hikmetin sırlarından biri olduğunu söyler ve bu hikmeti; bilginlerin akıl ve tedbirleri sayesinde her hâlükârda geçimlerini kazanabileceklerini, cahillerin ise bunu yapabilmelerinin çok zor, hatta imkânsız olduğunu, Cenabıhakk'ın minnetsiz nimetinden bütün kulların nasiplendiğini belirterek açıklar.

Zâhid, oğlunun bu düşüncelerinden dolayı mahzun olur ve; "Bir kula ümit yoktur ki, dünyada ad bırakmak için ömrünü sıkıntıyla geçirir ve çocuk besler. Terbiyenin güzeli çocuğa tesir etmez ve babasının adını yele verir, yüz suyu döker." diyerek onun için çektiği emeklere yanar. Rind'in bu konudaki düşüncesi; şayet oğul babasından daha bilgili olursa, herkesin babanın bilgisizliğine hükmedeceği, bu nedenle oğulun babadan bilgisiz olmasının daha uygun olduğu merkezindedir. Zâhid, Rind'in ilim öğrenmek için anlayışının yetersiz olduğunu, fakat kulluk çilehanesinde çile çeken babasını taklit ederek bu yolun yolcusu olabileceğini, şayet ilim öğrenmede yanılırsa saadet kapılarının yüzüne kapanacağını söyler. Bunun üzerine Rind; Zâhid babasına uyanın güzel bir iş olduğunu, fakat dünya insanı memnun edecek binbir türlü vasıta ile dolu iken onun evinde sıkıntı ve kederden başka bir şey olmadığını, kendisinde ise bu zahmeti üstlenecek gücün bulunmadığını dile getirir. Aynı konu etrafında ilerleyen bölümlerde; Zâhid dünyaya bel bağlamanın yolun tuzağı olduğundan, Hak yolunun yolcularının dünya işlerini mekruh gördüğünden, bu dünyada dirlik ve huzur aramanın yanlış olduğundan bahseder ve Rind'e taat, perhiz, riyazet, dünya meybinden sakınma, hevâ ve hevesten kaçınma, sıkıntıya katlanma ve çalışıp kazanma yolunda öğütler verir. Rind ise; daima gönlü hoş tutmak lazım geldiğinden, insanın tabiatı icabı eğlenceye meyilli olduğundan, Cenabıhakk'ın hikmeti, güzel olmayan şeylerin icadına cevaz vermeyeceği için yaratılan her şeyin güzel olduğundan, Hak ehlinin dünyaya kötü demelerinin aslında onun güzelliğine işaret ettiğinden, dünyanın tadını bulan kişinin itaat yolundan yüz çevirip varlığının gayesinin dünyadan kâm almak olduğunu düşündüğünden, dünyayı rahatın ta kendisi bilenlerin ona sıkıntı yeri demesinin muhal olduğundan dem vurur. Zâhid, Rind'e nefisini sıkıştırıp yola getirmesini tavsiye ederken Rind; çile ile nefsi terbiye etmenin erişkinlere emredildiğini, kulluğun meşakkat kapılarının yaşlılara açıldığını, yeni yetişen ve şaşkınlık çölünün avare gezenlerinden biri olan kendisine bu şekilde davranmanın uy-

gun olmadığını, esasen gençlerin yaşlılar gibi davranmalarının usule aykırı olduğunu söyler. Kendi payına zahmet çekmek düşerken Rind'e oyun ve eğlence yolunun açıldığını söyleyen Zâhid'e, Rind; bilgisizliğini itiraf etmesinin kendisini beladan kurtardığını, akıl lafının Zâhid'i bela çukuru-na attığını, dünyaya değer vermemesi kendisini korkudan emin kılarken, dünya endişesinin Zâhid'in gönlünde yara açtığını söyler.

Zâhid; "Ey oğul! Kıymetli ömür senin varlığına harlandı. Yarısı da senin eğitimin uğruna telef oldu. Bütün varlığım senin için sarf olundu, bana senden ne fayda! Acaba inci, kendisini yetiştirmesinin karşılığı olarak sedefe ne verir?" diyerek Rind'e sitem etse de, Rind; "(Baba) dedi ki; 'Senin yokluk mülkünden varlığa gelmene vasıta olan benim, (bu) babanın oğluna iyilik isteğidir.' Oğlu dedi ki; 'Dünyada sıkıntı ve kederden başka bir şey yok. Övünmeyi azalt ki, sıkıntı ve kedere vesile oldun.'" şeklinde bir kıssa anlatarak mukabelede bulunur. Zâhid'in "Çalışmaya mecbursun!" itabı, Rind'in "Yabanın, dağın kurdu kuşu geçim için ne tedbirde bulunurlar?" hitabıyla; "Yoksulluğa katlanamazsın, nimetlenme yollarını öğrenmen lazım" sözü, "Ben ne zaman senden rahat etmenin çarelerini sorsam, sen bana sıkıntı yolunu gösteriyorsun..." cevabıyla karşılaşır. Zâhid, "Benim evimde nefsi terbiye vasıtasından başka bir şey yok, senin de bunlara rağbetin yok, o hâlde istediğini başka yoldan ara!" derse de, Rind "Benim rızkım senin boynunun borcudur, geçim derdi benden uzaktır." diyerek buna karşı çıkar.

Bunun üzerine Zâhid, "Ketm-i ademden vücut dairesine varlık ile ayak bastığımız günden beri sen benden ihsan ve ikramın hepsini görmüşsün. Ben ise, senden sıkıntı ve zulümden başka bir şey görmemişim..." sözleriyle yanıp yakılırken Rind, "Sebebi sensin!" diyerek kendini müdafaaya kalkışır. Babalık hakkını ileri süren Zâhid'e karşı Rind, "O hâlde bana, senin temiz kalbinden keder tozlarını gidermek gerekir, senden uzaklaşmak istiyorum, böylelikle sen kederden kurtulursun, ben de minnetten..." diyerek boynunu bükür. Fakat Zâhid, "Sana arzu kapısını açmak zor. Sefer yolunu göstermek zor. Bundan daha zor olan bir işi hiç kimse görmemiştir ki; seninle olmak da zor, olmamak da zor!" diyerek oğlunun ayrılmasına razı olmaz. Rind ise; bu ayrılık sayesinde kendisiyle alakası kesilen Zâhid'in vaktinin tamamını Allah'a ibadet ederek geçirebileceğini, böylelikle Allah'a yakınlık kazanabileceğini; kendisinin de, yine bu ayrılık sayesinde baba sevgisine yaslanma imkânı kalmayıp gurbetin zehrini tattığı zaman, belki dik başlı yaradılışının ilim öğrenmeye razı olacağını, böylelikle yaşlanmış gönlünün ilim kazanma yolunu tamamlayabileceğini savunur. Oğlunun bu sefere niyetli olduğunu anlayan Zâhid, yolculuğun tehlikelerinden söz açar ve bir adamın ömrü boyunca başına gelebilecek dört tehlikeli hâlden bahseder. Buna göre; birinci tehlike çocukluk devresi, ikinci tehlike güzellik, üçüncüsü gençlik gururu ve

dördüncüsü yaşlılık zamanıdır. Rind ise bu tehlikelerin her birinde gizli bir nimet bulunduğundan, bu sebeple bu dört tehlikeli durumun pek çok yüce nimete vesile olabileceğinden bahseder: Çocukluk zamanının âcizliğinde, iki cihanın sıkıntılarından da habersizlik nimeti; güzellik sahibi olmanın fitnesinde, benzerlerinden ve akranlarından farklı olmanın cazibesi; gençlik gururunda, rahata ulaştıran bir aşkın inşası sayesinde yalnız sevgiliyi düşünerek bütün kayıtlardan kurtulmanın huzur ve rahatı; yaşlılık zamanının güçsüzlüğünde ise zamane insanları arasında vakar sahibi olma ve saygıya layık görülme özelliği gizlidir. Bunları sıralayan Rind, bu dört tehlikenin hangisinden el çekerse, sonrasında lazım gelen nimetten de mahrum olacağını söyler. Zâhid, Rind'e birinci tehlikeden geçip ikincisine ulaştığını, gönül yakan bir güzelliğe sahip olduğunu, bu sebeple, aynadaki aksinden ve arkasından gölgesi bile gelse ondan sakınmasını, mahfillerin toplantılarını süsleyen biri olarak rindlerle beraber oturup kalkmamasını öğütleyerek; "Güzellik bir hazinedir, iffet ve namus onun kalesidir. Gayret, hırsız korkusundan o kalenin gözcüsüdür. Ehl-i edep odur ki; hırsız korkusundan, kaleyi korumak için daima gözcülüğü şiar edinir." der. Rind bu görüşe karşı çıkar ve yakışıklı gençlerle, peri yüzlü güzellerin cahillerin ta'nına hedef olmak ve güzelliklerinin yok olması korkusundan dolayı hoş yaradılışlılarla oturup kalkmamalarının, onlara kâmil kişilerin terbiye edici nazarlarının ulaşmasına engel olduğunu, böylelikle marifet güzelinin yüzünün taklit perdesinin altında örtülü kaldığını, bu yüzden hiç kimsenin ilim ve edebî faydasına nail olamadığını savunur. Zâhid Rind'in bu fikrine katılır; fakat zamane insanların çoğunun fitne ve taşkınlığa meyilli olduğunu, onların aşk ve muhabbetin doğru yoluna hevânın yol kaybettiren çukurunu açmaları yüzünden, gençlerin sadakatli âşıklar ve ariflerle oturup kalkmadığını, bu şekilde edep tahsil etmenin ve kemale ermenin çok zor olduğunu, irfân mertebesine ulaşanların sayısının bu yüzden az olduğunu ilave eder. Bu sözler üzerine Rind; temiz olan güzelliğin temiz olmayanların saldırısından korkmayacağını, güzellik sahibinin aynasında hem yalancı ve fitneciler, hem de sadık âşıklar için bir eser bulunduğunu, güzelliğini korumaktan âciz olan kişide ise bu güzelliğin kalmasının gereksiz olduğunu söyler.

Oğlunun iyi ile kötü, güzel ile çirkin arasına bir fark koyabilecek idrake sahip olduğunu anlayan Zâhid, ona yolculuk iznini verir. Rind ise, Zâhid'in de en azından birkaç adım kendisiyle beraber gelip ona yoldaş olmasını, zamaneyi temaşa ederken bilmediklerinin niteliğini kendisine öğretmesini ister. Zâhid, babalık gayretinin tahrikiyle Rind'in bu isteğini kabul eder ve birlikte dışarı çıkıp yola koyulurlar. Rind, yolculuk esnasında kendisine anlaşılmaz gelen her şeyi Zâhid'den sorup öğrenir.

Yolları ansızın, bütün iyilik ve hayır sahiplerini toplayan, eşi benzeri görülmemiş güzelliklere sahip bir makama ulaşır. Buranın neresi

olduğunu soran Rind'e, Zâhid; "Mescit, halkın gece gündüz şeytanın müşkül işlerinden ve fitnesinden emin oldukları bir kaledir. O kişiler, şeytandan ve onun şerrinden gece gündüz gönül rahatlığı içindedirler, zira onların makamı böyle bir kaledir." diye cevap verir. Bunun üzerine Rind, "Bu hane; teklik, doğruluk ve temizlik makamıdır, Cenabıhakk'ın yakın haremidir. Henüz dünya endişesinin başında olan bize, bu hanenin endişesi uygun olmaz..." diyerek bu makamın kendileri için uygun olmadığını dile getirir. Zâhid her ne kadar, oğluna bozguncularla oturmadan ve fık u fesat ehliyle karışıp görüşmeden önce mescide gelmesini ve buradaki insanlarla konuşmasını tavsiye edip, kendisini cahilliğin karanlığından ancak bu topluluğun kurtarabileceğini söylese de, Rind; "Eğer bu mecliste bulunanlar fazilet ve kemal ehli iseler, niçin bu cehaletle oraya gidelim ve mahcup olalım? Ve eğer orada birkaç kendini beğenmiş, fesatçı ve hayırsız kişi varsa, niçin gidip onların işine ortak olalım?" diyerek bu teklifi reddeder.

Rind ve ona refakat eden Zâhid'in yolu bu defa da bir harabata uğrar. Rind, kendisine hoş görünen bu yerin neresi olduğunu Zâhid'den sorunca; bu evin şeytanın evi olduğu, burada oturanların Allah'ın rahmetinden uzak kaldığı, onların dünyada akıl bozukluğu ile kınanıp ahirette de Allah'ı tanımamaları ve Allah'ın emirlerine muhalefet etmeleri sebebiyle mahrum kalacakları cevabını alır. Zâhid'e göre; "Bu tâife, Hakk'ın rahmetinden uzaktır. Huda'nın bereketinden ve halktan uzaklaşmışlardır. Hakk'ın gösterdiği yola gitmezler. Bunlar ya gözü pek kişilerdir, ya da kördürler." Bunun üzerine Rind ile Zâhid arasında, harabat ehlinin ahvâliyle ilgili çetin bir münakaşa başlar. Rind onları övüp doğru yolda olduklarını savunurken, Zâhid yermekte ve Rind'in fikirlerine karşı çıkmaktadır. Zâhid Rind'e, orada bulunan sarhoşların akli başında olmadığı için iyi ile kötüyü ayırt edemediklerini, onlara uyup yanlış inançlarla yoldan çıkmamasını ve Allah'a karşı gelenlerin masalıyla aldanmamasını öğütler; Rind ise Zâhid'e, bu tâifeyle oturup kalkmadan onların hâlleriyle ilgili hüküm vermenin doğru olmadığını söyler. Zâhid, "Ey iman edenler! İçki, kumar, (tapmaya mahsus) dikili taşlar, fal okları ancak şeytanın amelinden birer murdardır. Onun için bunlardan kaçının ki, muradınıza eresiniz." (Mâide (5), 90. ayet; Çantay I 1972-73: 175) meâlindeki ayeti hatırlatır; Rind, oradaki içkinin şeytan işinin pislîği ile bulaşık olan şarap olmayıp ilahî içki olduğunu, belki bu şarabın bir damlasının Cehennem ateşini söndürmeye yetebileceğini ve bu sarhoşlar güruhunun neşesinden yükselen nağmenin mana âleminin Mesih'inin zikri ile eşdeğer olabileceğini söyler. Zâhid, Rind'in bahsettiği bu ihtimallerin doğru olabileceğini, fakat hakkıyla tahkik edildiği zaman, sarhoşlar arasında bu mertebeye erişenlerin yok denecek kadar az olduğunu, bu sebeple Rind'in, Hak sözü batıl hakkında söylediğini, zira kötü nefsin, yaptığı kötülükleri örtbas etmek için, kötüye iyi demeye meyilli olduğunu dile getirir ve bu mahfile

yüzünü döndürmeyeceğini, Rind'e de kendi rızasıyla, oraya girmesi için izin vermediğini söyler. Fakat Rind'de o zümreye dahil olma arzusunu gören Zâhid, “ ‘Bu benimle senin ayrılışımdır!’ (Kehf (18), 78. ayet; Çantay II 1972-73: 546), Şimdiden sonra istediğin yöne git!” der. Rind ise cevaben Zâhid'e; “Seninle bu tâife arasındaki ayrılık o kadar ki, sen onlardan nefret ediyorsun, onlar da senden ürküyorlar! Fakat ben bu topluluğun yaradılışlarının değerini mihenk taşında deneyeceğim ve onların ahvâlinde şüphe perdesini kaldıracam. Sadece taklide uyararak onların sohbetinden yüz çevirmek istemiyorum. Sen bir zaman burada oturup sabırla beni bekle, ben içeridekilerin ahvalini tahkik edip dışarı çıkayım.” der. Rind'in aklına güvenen Zâhid, onun yasakları çiğneyip kötülükleri işleme cesaretinin olmadığını düşünerek içeriye girmesine izin verir.

Harabata giren Rind; orada gördüğü Pîr-i rûşen-zamîri şöyle tavsif eder; “Saf gönüllü ve aydın kalpli ihtiyarın görüşü her müşkülü halletmiştir. Hakikate ulaşma kilidini gösterir, sır cevherinin hazinesini açar. Aşk onun şöhretinin namlılığının süsüdür, akıl onun çocukluğunun kıvancısıdır. Onun bakışı, şarabı rağbet edilen şey yapmıştır, yaradılışa kalbin cezbelerini vermiştir. Onun himmeti her kimi topraktan almışsa, o, asma gibi inci ve la'lı sahibi olmuştur.” Pîr-i rûşen-zamîr Rind'e; “Ey çocuk! Senin bizim meşrebimizden haberin yok. Sanki yanlışlıkla yolun buraya düşmüş. Eğer yanlış yola gitmişsen, burası doğru yoldur. Bize talip isen, otur, Bismillâh!” diye mukabelede bulunur. Bu kısımda Rind ile Pîr arasında içkinin zararı-içmenin lüzumu üzerinde bir münakaşa başlar. Rind'in sözleri Zâhid'ce, Pîr'in sözleri ise Rind'cedir. Rind Pîr'e; “Meyhane; fitne, ahlaksızlık ve kötülük makamıdır. Şarap, insan aklının çözülmesine sebep olur. Ben ona hayret ederim ki, senin gibi anlayışlı birisi nasıl bu kötülük ve fesattan habersiz kalır?” diyerek, sahip olduğu bu feraset ve zekâ ile meyhaneye ve içkiye rağbet etmesinin sebebini sorar. Pîr ise, Rind'in bahsettiği içkinin kötü olduğunu, “Akıl, insanlık şerefine kemali ve Allah'a kulluk binasının temelidir. Yazıktır ki; bu yüce bina, şarap selinden viranlığa yüz tutmuştur.” sözleriyle doğrular. Rind, orada bulunanları iki cihanın işinden de isteksiz görür ve Pîr'e, bulunduğu makamın nasıl bir yer olduğunu ve kadehinin içindeki metain, içki değil ise ne olduğunu sorar. Pîr, bulunduğu yerin dertlilerin derdine deva olan bir şifahane olduğunu; ruhun, maddesi cismanî lezzetlerin yayılması ve hayvanî şehvetin güçlenmesi, alameti de dünya işlerinden bir an bile kurtulamamak ve bir saat dahi endişesiz vakit geçirememek olan şeytanî vesveseler adlı bir hastalığının bulunup bu hastalığın, bazı kimseleri huri, gılman ve Ravza-i Rıdvan arzusuyla, riya ile karışık bir kulluk olan zühd ve ibadet yoluna sürükleyip hakiki istekten uzaklaştırdığını, bazı kimseleri de makam mevki hayali ve mal mülk çokluğu hevesiyle isabetsiz tedbirlere ve yanlış düşüncelere yöneltip asıl maksattan mahrum bıraktığını ve kendisine bu hastalığı teşhis kapılarının açılıp söz konusu illetin tedavisinin bu

gördüğü şerbet ile sağlandığını söyler. Lakin bu hastalıktan kurtulmak isteyen kişinin evvela bu harap âlemin bütün bağlarından sakınması gerekir. Sonra Pîr'in vereceği şarabın düzeltici tesiriyle dimağı tazelik ve vücudu saflık bulacak, ardından ruh besleyen gıda ve gönül okşayan güzellerin sözleri ile icat edilen ma'cûn-ı bî-bedel sayesinde kısa zamanda hastanın durumu düzelecek, böylelikle hasta iki cihanın tereddüdünden kurtulup hakiki dosttan başka dost aramayacak ve Cenabıhakk'ın mülkünde yine Cenabıhakk'ın yolundan başka yola gitmeyecektir. Rind, Pîr'in bu sözleriyle gönül derdine şifa bulmuş, Pîr de Rind'in tabiatindeki irfan istidadını görüp sakiye işaret ederek dertsizlik maddesi olan ve ruhu cilalayan şerbeti getirtmiştir.

Pîr-i Mugan'ın yol göstermesiyle hazırlanan erguvan renkli şaraptan bir yudum alan Rind'in dimağına, mestlerin sohbetinin tadı öylesine yerleşir ki; şarabın keyfi, ona Zâhid'e doğru dönüşün kapılarını kapatır. Nice zaman dışarıda bekleyen Zâhid, Rind'in meyhane kapısından girerken verdiği sözü unutup orada kaldığını ve şerhler zümresine yoldaş olduğunu düşünüp babalık gayretiyle derhal içeri girer ve oğlunu orada şarap içenlerin halkasına oturmuş, kayıtsız ve sıkıntısız bir vaziyette görür. Bu duruma çok üzülür ve Rind'i azarlayarak; “Sonunda nefis ü hevâya uyarak şeytanın aldatmasına kapıldın, şerhler sofrasına dâhil oldun, dikkatsiz davranarak ırz u edebini lekelediğin gibi, babanın yüzünü da döktün!” der. Rind ise; “Sen beni, fasık sarhoşlarla ihtilattan menettin, hâlbuki burası temiz rindlerin mahfilidir; kötülük ve fesat kaynağı olan şaraptan sakınmamı söyledin, bu şarap ise öyle değil, belki canı okşayan bir kimyadır. Burada bir saatçik durur ve bu tâifenin ahvâline vâkıf olursan, bu topluluk hakkındaki yanlış görüşünün değiştiğine şahit olacaksın!” diyerek kendini savunur. Zâhid, bu işlerin ve Rind'in bu düşüncesinin şeytanın bir oyunu olduğunu söyler; Rind ise, şeytanın fitnesinin tuzağı olan hırs ve gururun bu topluluktan uzak olduğunu belirterek söylenenleri kabul etmez. Zâhid, Rind'e neden edebe uyarak Allah'a kulluk edenlerin bulunduğu mescide ayak basmayıp, gafilin toplandığı bu makamda oturduğunu sorar. Rind buna sebep olarak, mescittekilerin kendileriyle gururlandıklarını, meyhanedekilerin ise kendilerinden habersiz olduklarını gösterir. Mescitte ibadet edenlerin çoğunu, ibadetlerine olan güvenleri gurur ve iftihar hastalığına itmişken, meyhanedekiler hatalarını itiraf ederek Cenabıhakk'ın bağışlamasını beklemektedirler. Mescitte doğru suretinde gizlenmiş bir hata, meyhanede ise hata suretine bürünmüş bir doğru vardır ki, bu gerçek her mağrur kişinin gözünden gizlidir.

Zâhid, Rind'e şarabın insanın aklını başından aldığını söyler ve insanı diğer varlıklardan üstün kılan bir melekenin elinden çıkmasına sebep olan şaraba neden râğbet ettiğini sorar. Rind ise zalim nefsin kendisini

bela tuzağına attığını, bu sebeple Cenabıhakk'ın emrinin hilafına şaraba rağbet ettiğini, kendisinin bu zalim nefsin hakkından gelemediğini, onun intikamını ruz-ı ferdada Cenabıhakk'ın alıvereceğini; kullukta kusur etmeyenlerin rahmet güzelliğinin aynasına sahip oldukları gibi, günah işleyenlerin de mağfiret eserlerine nail olacaklarını, Cenabıhakk'ın bağışlamasının günaha bağlı olduğunu ve günah ehlinin ilahî merhamet silsilesini harekete geçirdiğini söyler. Buna göre, masiyetin faydası ibadetin sevabından üstündür. Çünkü Allah'a isyan eden kişi ceza gününde, şayet yaptığıнын cezasını çekerse, bu, adaletin yerini bulmasıdır; eğer affedilirse, bu, ilahî mağfiretin mahallidir; “Her ne kadar, sevap işleyenler rahmete yakın olup mahşer gününde bir sıfata sahip bulunsalar da, günah işleyenlerde iki sıfat tecelli eder: Azap vaktinde adalet ve af vaktinde bağışlama...” Zâhid, Rind'in bu fikrine, affın vuku bulması için ya yapılan kötülüklerin zaruret veya hata yoluyla ortaya çıkması, yahut günah işleyen kişinin yaptıklarından pişman olarak tövbe etmesi gerektiğini, laubali hareketlerde bulunup bilerek ve ısrarla Cenabıhakk'ın emrine muhalefet ettikten sonra mağfiret talebinde bulunmanın akıl kârı olmadığını söyleyerek tepki gösterir. Rind ise, söylediklerinde ısrar ederek adalet mizanının terazisinde mağfiret cevherinin günah yükünün ağırlığına mukabil olacağını, bilerek günah işleyenin günahının, unutarak işlenen günahattan önce geldiğini belirtir ve; “Biz günah ehliyiz, günah bizim süsümüzdür. Günahattan uzak olmak bize nerede layık olur? Bize günahattan o kadar ayıp yoktur. Zira bu yol, ana ve babamızın da yoludur.” diyerek Hz. Âdem ile Hz. Havva'nın yasak ağacın meyvesinden yiyerek günah işlemelerine telmihte bulunur. Bunun üzerine Zâhid, Rind'e bozuk düşüncelere uyup bozuk deliller getirdiğini, Cenabıhakk'a itaat etmemek için bahane aradığını, bu durumun sadece kendi zararına olmadığını, kötü örnek teşkil ettiği için onu taklit eden cahillere de zararının dokunacağını söyler. Rind buna mukabil kendisinden hem bilgice daha yüksek, hem de ellerindeki yetki sayesinde daha güçlü olan idarecilerin saz dinleme, meyhane inşa etme ve şarap içmeye ruhsat verdiklerini öne sürerek, bunların haram dahi olsa memleketin çeşitli topluluklarının bir araya gelebilmesi için gerekli bir düzen olduğunu söyler. Zâhid, şarabın zararları aşıkâr iken Rind'in onda nasıl bir fayda gördüğünü sorar. Rind ise, kötülük işleyenlerin şarap içerek kendilerinden geçtiklerini, böylelikle şarabın dünyayı onların fesadından koruduğunu; ayrıca şarabın en büyük faydasının, iksir misali ruhu temizleyip azaları terbiye etmesi ve insanı, gönül çeken nağmeleri kabul eder hâle getirmesi olduğunu söyler. Zâhid, Rind'in badenin değeri olarak sunduğu bu özelliklerin, onun ancak mezemmetine delil olabileceğini; hoş nağmelerin ve sazın, boş işlerle uğraşan cahillerin tabiatının hastalığı olduğunu dile getirir. Rind ise, gönül çeken her nağmenin Cenabıhakk'ın katına uzanan bir ip olduğunu, güzel seslerin yüce âlemlerin merdiveni olup, ruhu, işin başından haberdar etmekle cismanî bağlar-

dan kurtardığını ve böylelikle onu yüce bir feyze ulaştırdığını, gönül yakan her nağmenin dergâh-ı Hakk'a bir niyaz suretinde bulunduğunu ve beşerin bu lezzetlere meyletmesinin idrakin bir gereği olduğunu; saz nağmesinin ve avazın cihanı yakan güzelliğinin, gafillerin ve katı kalplilerin gönlünde aşk ateşini yakmasının ve onları aşk derdinin neşesinden haberdar etmesinin bile, güzel nağmelerin şerefi için yeterli bir sebep olduğunu savunur. Zâhid, Rind'in bu fikirlerini isabetsiz bulduğunu söyler. Ona göre, iyi ad sahiplerini kötü adlı yapan aşk, kara günlülerin ve akıbeti karanlık kimselerin işidir. Bir kimsenin iradesini hevâ ve hevesin eline kaptırıp yüzünü selamet yönünden kınama köşesine çevirmesi ise acınacak bir durumdur.

Tekrar söz alan Rind, mecazî sözlerin hakikat köprüsünde ifade edilemeyeceğini, hidayet ve kabul yolunu hevâ yolundan ayırt edemeyen kişilerin de aşkın ve güzelliğin faydalarına vâkif olamayacağını söyler. Ona göre aşk, insan vücudunun sedefinde Rabbanî emanetin bir cevheri ve insan nefsinin güzel hakikatidir. Kâinatın binası aşk neşesinden vücut bulmuş ve Akl-ı Küll, irade ipinin başını kırarak aşk hâletine bağlamıştır. Âşıkların, güzel yüzlülerin güzelliğinden haberdar olmaları ve sevilenlerin güzelliğini seyretmede ihtiyarı elden bırakmaları, aşkın itibarı ve yüksek derecesi için yeterli bir sebeptir. Zâhid, güzellerin güzelliğine bakmanın gönül sahiplerinin aklının bozulmasına ve mahbupların cemalinin müşahedesinin olgun kişilerin noksanlaşmasına sebep olacağını belirterek Rind'in söylediklerine karşı çıkar ve; “Her kim ki, suret güzelliğine âşık olur, şüphesiz onun aşkı geçici güzelliğin zevaliyle sona erecektir. Aşka o menzil, güzelliğe de bu hâl uygundur ki; aşk sebatsız bir şey ve güzellik yok olan bir nakıştır. Güzellerin yüzündeki hat, habersiz âşıkların fitnesidir. Güzel yüzlülerin zülfünün kıvrımları, cahillerin yolunun tuzağıdır...” der. Rind; güzelliğin, Cenâb-ı Vâcibü'l-Vücûd'un vechinin aynasına sahip olmakla talibin yolunun kılavuzu, ilahî nurun görüldüğü güzellik ve sonsuz bir feyiz kaynağı olduğunu, böyle iken güzelliğin yok olacağını düşünmenin ancak cahillerin zanları olabileceğini, hüsnün hakikatinin asla sona ermeyeceğini, belki onun üzerinde görüldüğü şeylerin yok olabileceğini, güzelliğin her devirde huzur kaynağı olup değişik biçimlerde tecelli ettiğini, devrin veya kisvenin bir değişikliğe uğramasının asıl güzelliğe bir ziyan getirmeyeceğini, güzel suretten muradın keyfiyet ve cemal-i mahbuptan maksadın hakikat olduğunu dile getirir.

İrade ve kader, Rahman ve şeytan, sevap ve günah, mağfiret ve masiyet, lehv ü tarab ve terk-i edep, son olarak da hakikat ve mecaz konuları etrafında dönen bu mübahase ve münazaralar neticesinde Zâhid yavaş yavaş kendisinin “butlan”da, Rind'in ise “Hak”da olduğunu anlar ve neticede aradaki muhalefet muvafakata dönüşür.

Zâhid Rind'e; kıymetli vakitlerinin tamamını münakaşada geçirip

zamanı zayı ettiklerini, ne kendisinin öğütlerinin Rind'e faydalı olduğunu, ne de Rind'in delillerinin kendisine bir fayda sağladığını, Rind'den uzaklaşmak istese buna görünüşteki ülfet bağının engel olduğunu, aralarındaki anlaşmazlığı kaldırmak için Rind'e öğüt verse Rind'in gönül sahifesine bu öğütlerden hiçbirinin tesir etmediğini, bu hâle bir çare bulmaları gerektiğini söyleyip; "Yazık ki, benim derdim dermana ulaşmadı! Senin işindeyim, iş düzene ulaşmadı. Ömrüm boyunca işim senin sözünden gayrısı değildir. Ömür nihayet buldu, fakat söz sona ermedi..." diyerek yakınıdır. Rind ise; âlemin fesat maddesinin riya ve hevâdan ibaret olduğunu, riyanın temiz yaradılışlı zâhidlerin yolunun tuzağı, hevânın ise itiyatsız rindlerin yolunu kesen bir illet olduğunu, bu iki müfsidin bulunmadığı bir makamda rind ile zâhidin aynı şey olduğunu, kendisinin Zâhid'de hâlâ riya sureti gördüğü için onun söylediklerine karşı tereddüt ve muhalefette bulunduğunu, Zâhid'in de onda hevâ sezdiği için nasihatın gerekliliğini mübalağa ettiğini, bu iki bozguncu nesneyi aradan kaldırıncaya kadar bu durumun böyle sürüp gideceğini, Rind'in hevâsının Zâhid'in riyası, günahkârın günahının da âbidin gösterişi mesabesinde olduğunu dile getirir ve; "Zâhid, riya ile Allah'ın yakınından uzaklaşır. Rindin yolu ise günahlardan dolayı makbul değildir. Ne zaman ki, rind ile zâhid günahattan ve riyadan kurtulur, işte o zaman iki dünyayı ele geçirmeye her ikisi de muktedir olur." der. Zâhid; riyada biraz fayda bulunduğunu, her ne kadar ibadeti riya nedeniyle batıl olsa da, görünüşüne bakan diğer insanları Allah'a kulluk etmeye yönelttiğini, görünmeyen yönüyle azabı gerektirse de görünen yönüyle sevaba delil olduğunu, lakin günah işlemenin hiçbir özrü bulunmadığını açıklar. Rind buna mukabil, günah işleyen asiler için tövbe kapısının daima açık bulunduğunu, günahın ağır yükünün tövbe ve mağfirete vesile olduğunu, günah işlememiş olanların taklide uyduklarını, bizzat günah işleyenlerin ise gerçeğe giden yolu aradıklarını dile getirir, haramların hakikatine ulaştığı için Allah'a şükreder ve "Gönül, 'Dünya işinin temeli hiçtir, dünya için gam çekmek de hiçtir!' dedi. Gamı defetmek için şarap içti, bir müddet sarhoş düştü. Akli başına gelince, 'Bu da hiçtir!' dedi." diyerek bütün heveslerden el çektiğini belirtir. Zâhid'e göre; Rind, Zâhid'in inançlarını batıl delillerle inat perdesinde gizlerken, kendi itikadını da boşa çıkarmıştır. Bu durum bir şaşkınlık ve başıboşluk alametidir. Eğer bütün âlem batıl ise, Hak hangi mahalde tecelli etmektedir, ve eğer göze görünen suretlerin bir varlığı yoksa mutlak varlık hangi perdede zahirdir? Rind bu sorulara, kâinatı batıl bilip Allah'tan başkasını yok saymanın Vücûd-ı Mutlak'ı ispat etmek olduğunu söyleyerek cevap verir ve; "Her ne zaman ben ve sen varlık mülkündeyiz, 'hak' ile 'batıl' bahsi ve tartışması olacaktır. Biz 'batılı' yok edelim ki, 'batıl' ortadan kalksın! O zaman, söylenen ve işitilen 'Hakk'ın ta kendisi olur..." der.

İşin sonunda; Zâhid, arif olan Rind'den tahkik cilasını alarak endişe aynasını riyanın toz ve pasından arındırır. Kayıtsız Rind ise, işlerin

aslına vâkıf olan Zâhid'in nasihatlerinden faydalanarak hâlini ve işlerini tövbe ve pişmanlık süsü ile tezyin eder. Bu suretle her ikisi de birbirlerine muhalefet etmeyi bırakır ve vahdet mertebesine ulaşırlar.

4.3. Ayetler, Hadisler ve Meşhur Sözler:

Sâlim'in, eserin mukaddimesinde kullandığı iktibasların yanında, Rind ile Zâhid'in karşılıklı konuşmaları şeklinde tertip edilen bu eserde; Rind ve Zâhid, savundukları fikirleri desteklemek gayesiyle zaman zaman ayet ve hadislerden, meşhur sözlerden iktibas yaparlar. Bu iktibaslar, bir yandan manayı güçlendirirken, bir yandan da anlatımı süsleyerek güzelleştirmektedir. Zira iktibas, bediiyat ıstılahında ayetten, hadisten alınan bir parça ile sözü tezyin ve manayı teyit etmektir (Olgun 1973: 61). Metinde kullanılan ayet ve hadislerin İslamî esaslarla ters düşmeden ve müellifin ifadesiyle uygunluk arz ederek “müstahsen iktibas”lar (Bilgegil 1980: 268) şeklinde ele alındığı görülür. Manen iktibas edilen bir ayetin dışında⁵, metinde yer alan ayetler, hadisler ve meşhur sözler lafzen iktibas edilmiş; ayetlerin çoğu nakıs iktibas suretinde kullanılırken, hadisler ve meşhur sözler çoğunlukla tam iktibas tarzında ele alınmıştır.

Bu kısımda; ayetler, hadisler ve meşhur sözler metindeki sıraya göre verilecektir. Metinde bu iktibasların kullanıldığı cümleler çok uzun olduğundan, ilgili cümlelerin tamamı verilmemiş, mana bütünlüğünü bozmayacak şekilde alıntılar yapılmıştır. Aynı cümle içerisinde yer alan iktibaslar için cümle parçalanmamış, cümlede geçen en son iktibas gösteren maddede, ilgili cümlenin tamamı verilmiştir. Metnin muhtelif yerlerinde üç defa tekrar edilen, içkinin haramlığına dair ayet-i kerimenin iktibas edildiği cümleler, ilgili maddede, metindeki sırasıyla gösterilmiştir.

Ayetler:

a. ان الذين آمنوا و عملوا الصالحات كانت لهم جنات الفردوس نزلا

“*Hakikaten iman edip de iyi amel (ve hareket)lerde bulunanlar(a gelince): Onların konakları da Firdevs cennetleridir.*” (Kehf (18), 107. ayet; Çantay II 1972-73: 550).

“(…) çille-keşân-ı şavma‘a-i zühd ü fâ‘at
ان الذين آمنوا و عملوا الصالحات كانت لهم جنات الفردوس نزلا
yarlığı-ı belîğ u fermân-ı bāhirü‘t-teblîği ile...” (Sâlim Efendi: 1^b; Sucu 2004: 204, 304).

b. و سقيهم ربههم شرابا طهورا “Üzerlerinde ince ve kalın ipekten

yeşil elbiseler vardır. Gümüşten bileziklerle süslenmişlerdir. Rableri de

⁵ bk. “Ayetler” Bölümü, “k” maddesi.

onlara gayet temiz bir şarap içirmiştir.” (İnsan-Dehr (76), 21. ayet; Çantay III 1972-73: 1127).

“(…) *rindān-ı meclis-i üns-i ‘aşk u muḥabbetin* و سقّیهم ربهم شراباً طهوراً *beşāret-i merḥamet işāretiyle...*” (Sâlim Efendi: 1^b; Sucu 2004: 204, 304).

c. **قَاب قَوْسینِ اَو اَدْنٰی** “(Bu suretle O, peygambere) **iki yay kadar, yahud daha yakın oldu.**” (Necm (53), 9. ayet; Çantay III 1972-73: 972).

“(…) *ve esās-baḥş-ı kâ’ināt cālis-i taḥt-ı* اَدْنٰی قَاب قَوْسینِ *mālik-i nişāb-ı şefā‘at-i ‘uzmā...*” (Sâlim Efendi: 1^b; Sucu 2004: 204, 304).

d. **نعم المولى و نعم النصير** “Eğer yüz çevirirlerse (korkmayın). **Bilin ki Allah sizin Mevlânızdır. Ne güzel mevlâdır, ne güzel yardımcısıdır O!**” (Enfâl (8), 40. ayet; Çantay I 1972-73: 261).

“**و بالله التوفيق نعم المولى و نعم الرفيق**” (Tevfik Allah’tandır, O ne güzel efendi ve ne güzel arkadaştır!) (Sâlim Efendi: 3^a; Sucu 2004: 206, 307).

e. **من يهدى الله فهو المهتدى** “**Allah kime hidayet ederse o doğru yolu bulmuştur.** Kimi de saptırırsa onlar en büyük zarara uğrayanların ta kendileridir.” (Âraf (7), 178. ayet; Çantay I 1972-73: 246).

f. **تعز من تشاء** “(Habibim) de ki: ‘Ey mülkün sahibi olan Allah! Sen mülkü kime dilersen ona verirsin, kimden dilersen ondan alırsın. **Kimi dilersen onun kadrini yükseltir, kimi dilersen onu alçaltırsın. Hayır yalnız Senin elindedir. Şüphesiz ki Sen her şeye hakkıyla kadirsin**’ ” (Âl-i İmran (3), 26. ayet; Çantay I 1972-73: 87).

g. **و من يضل** “Allah kime hidayet ederse o doğru yolu bulmuştur. **Kimi de saptırırsa onlar en büyük zarara uğrayanların ta kendileridir.**” (Âraf (7), 178. ayet; Çantay I 1972-73: 246).

h. **و تذل من تشاء** “(Habibim) de ki: ‘Ey mülkün sahibi olan Allah! Sen mülkü kime dilersen ona verirsin, kimden dilersen ondan alırsın. Kimi dilersen onun kadrini yükseltir, **kimi dilersen onu alçaltırsın. Hayır yalnız Senin elindedir. Şüphesiz ki Sen her şeye hakkıyla kadirsin.**’ ” (Âl-i İmran (3), 26. ayet; Çantay I 1972-73: 87).

“(…) *benī-nev‘iñ kimisi şu‘le-i şem‘-i kelime-i* اَدْنٰی قَاب قَوْسینِ *rāh-rev-i maḥām-ı vuşul ve mertebe-i ‘alā-yı* **تعز من تشاء** *da cā-nişīn-i ḥüsn-i ḫabul olup kimisi daḥi muḫteżā-yı eşer-i*

nefs-i habîs ü sevķ-i hevā-yı İblîs-i bâhirü't-telviş ile tarîķ-ı cîsr-i muzîķ-ı
derîçesinden hâķ-i mezellete fütâde ve ma'nā-yı müfâd-ı
من يضل و من يضل و تذل من تشاء *da mağbûn u ser-nihâde qalmışdır..”* (Sâlim Efendi: 4^a-4^b;
Sucu 2004: 207, 309-310).

i. *هل يستوى الذين يعلمون والذين لا يعلمون* “De ki: **Bilenlerle bil-**
meyenler bir olur mu?’ Ancak temiz akıl sahipleridir ki, (bunları) hak-
kıyla düşünür.” (Zümer (39), 9. ayet; Çantay II 1972-73: 823-824).

j. *ليس لانا نسان الا ما سعى* “**Hakikaten insan için kendi çalıştı-**
ğından başkası yoktur.” Necm (53), 39. ayet; Çantay III 1972-73: 976)

“(…) *istiḥşāl-i maṭlûb u istiftāḥ-ı cemî'-i mevâhib-i mevḥûb kufl-i*
müşgîn-i sa'y ü cehde muḥtâc ve nefy-i âlât-ı gûşîş ü taleb ile taḫdîm-i
dest-māye-i merâm-ı bî-'ilâc olunup seyf-i mücellâ-yı naşş-ı celîl-i
هل يستوى الذين يعلمون والذين لا يعلمون *ve* *tenbîh-i nebîh-i*
ليس لانا نسان الا ما سعى *kaḫ'-ı ser-rişte-i iddi'â ider ki..”* (Sâlim Efendi: 4^b;
Sucu 2004: 208-310).

k. “Şâirler (e gelince), onlara da sapıklar uyarlar. **Onların**
her vâdide hakikaten ifrâta (mübâlağaya) düşgeldiklerini ve hakikaten
yapmayacakları şeyleri söyler (insanlar) olduklarını görmedin mi?”
(Şu'arâ (26), 224-225-226. ayetler; Çantay II 1972-73: 672-673).

“*Bunuñla bile gürûh-ı şu'arâ ekşeriyâ kelimât-ı dürûğ-âmîze*
ictirâda bî-muḥâbâ olduklarından zâbıṭân-ı bâzâr-ı fûnûn-ı fîḫ u şerî'at
ve nâkilân-ı kârbân-ı ḫaḫ u hidâyet ebkâr-ı mezâmîn-i ḫayâlât-ı şu'arâyı
âğûş-ı temennâda ma'dûm ve mevâlîd-i şevher-i ṭab'-ı fuşâḫâ vü
bülegâyı her vech ile mezmûm ‘add iderler.” (Sâlim Efendi: 6^a; Sucu
2004: 210-323).

l. *وما علمناه الشعر* “**Biz ona şîir öğretmedik.** (Bu) ona yakış-
maz da. O(nun getirdiği kitab) bir öğütten ve (hükümleri) açıklayan bir
Kur'an'dan başkası değildir.” (Yâsin (36), 69. ayet; Çantay II 1972-73:
788).

“*Rind-i şâhib-süḫan yine cevâba âğâz idüp ey zâhid maẓmûn-ı â-*
yet-i kerîme-i *وما علمناه الشعر* *bir muḫaddime-i garrâ ve kıyâs-ı bâ-'tinâdır*
ki nazm-ı şîrîn muḥtâc-ı ifâde vü telķîn olmayup ancaḫ mevhibe-i Hudâ
ve luṭf-ı Ḥâlîķ-ı bî-çûn ü çirâdır.” (Sâlim Efendi: 6^a-6^b; Sucu 2004: 211,
313-314).

m. **وما خلقت الجن والانس الا ليعبدون** “Ben cinleri de, insanları da (başka bir hikmete değil) ancak bana kulluk etsinler diye yarattım.” (Zâriyat (51), 56. ayet; Çantay III 1972-73: 962).

“Rind goft âferîneş-i vücūd-ı maḥlûḳdan murād ‘ibâdet-i Ḥazret-i mebbe-i evvel ve ‘irfân-ı Zât-ı kibriyâ-yı lem-yezel olup âyet-i kerîme-i **وما خلقت الجن والانس الا ليعبدون** mürşid-i aşḫâb-ı ‘aql ü fûnündür ki ‘ibâdet-i maḥlûḳ ancak Ḥâlîḳ-ı Külle lâyıḳ ve maḥlûḳuñ maḥlûḳ-ı âḫara tã‘ati varṫa-i küfî ü nifâḳa sã‘iḳ bir emr-i gayr-ı lâyıḳdır.” (Sâlim Efendi: 10^b; Sucu 2004: 219-323).

n. **رجس من عمل الشيطان** “Ey iman edenler! İçki, kumar, (tapmaya mahsus) dikili taşlar, fal okları ancak **şeytanın amelinden birer murdardır**. Onun için bunlardan kaçın ki, muradınıza eresiniz.” (Mâide (5), 90. ayet; Çantay I 1972-73: 175).

“Zâhid goft ey rind kâle-düzî-i dest-gâh-ı şürb-i müdâim **رجس من عمل الشيطان** bir kâr-ı ḫaṫâ-encâm oldığına burḫân-ı İllâhî delîl-i kâfî ve ikrâh-ı ehlu’llâh ez şarâb u mey su’âline bir cevâb-ı şâfîdir.” (Sâlim Efendi: 35^b; Sucu 2004: 258, 373).

“Şu re’y-i za‘îf ü ḳavl-i ḫaṫâ-redîfe binâ ki bu mey-i şâfî **رجس من عمل الشيطان** olup cālîsân-ı bezm-i nüş-â-nüşı ya’nî mestân-ı cür’a-i bilâ-güşı lâzıme-i mestî vü ḳâ‘ide-i mey-perestî üzere tedbîr-i ‘aḳl-ı ‘ulvî-den dūr ve zevâl-i cevher-i fikr ü endîşe ile kân-ı yekûndan mehcūr olalar.” (Sâlim Efendi: 36^a; Sucu 2004: 259, 374).

“(…) ve ḫamr-ı ḫammārân ki **رجس من عمل الشيطان** ile dâ‘ir-i zebândır neş’e-i ḫalâlde bî-kem ü kâst cesâret-i cevâbıñ bu ma’nîye müsâ‘iddir.” (Sâlim Efendi: 42^b; Sucu 2004: 269-270, 386).

o. **هذا فراق بيني وبينك** “İşte, dedi, **bu benimle senin ayrılıştır**. Sana, üzerinde asla sabredemediğin şeylerin iç yüzünü haber vereceğim.” (Kehf (18), 78. ayet; Çantay II 1972-73: 546).

هذا فراق بيني وبينك var istediğîñ murâda şimden girü sa’y-i yek-be-yek eyle.” (Sâlim Efendi: 36^b; Sucu 2004: 260, 375).

Hadisler:

a. **من قال لا اله الا الله خالصا مخلصا دخل الجنة** “Her kim hâlis bir kalple ‘Lâ ilâhe illâ’llâh’ derse, Cennet’e girer.” (Aclûnî II 269/2561).

b. **شفاعتي لا هل الكبائر من امتي** “Şefaati, ümmetimden ehl-i kebâir (büyük günah işleyenler) içindir.” (Aclûnî: II 1988: 10/1557).

“(...) *şâlihân-ı nâciyânı* من قال لا اله الا الله خالصا مخلصا دخل الجنة *peyâm-ı beşâret-encâmı*yla *fıkr-i berzah-ı dūzahdan hâlâş ve yâve-gerdân-ı tarîk-ı rüşd ü sedâd olan zu‘afâyı dahî* من امتى لا هل الكبار من امتى شفاعتى müjde-i laîffesiyle *çarîn-i bezm-i kurb ü ihlâş eyledi.*” (Sâlim Efendi: 2^a; Sucu 2004: 204, 305).

c. *اصحابى كالنجوم بايهم اقتديتم اهتديتم* “*Ashabım yıldızlar gibidir; hangisine uyarsanız, sizi doğru yola erİştirir.*” (Aclûnî I 1988: 132/381).

“(...) her birleri *mânend-i şems-i münîr güm-kerde-râhân-ı zûlmet-i nâ-ķabûli olan ‘aceze-i ümmeti irşâd u tarîk-ı müstakîmde meş‘al-keş-i semt-i hidâyet ve şâhrâ-neverd-i bâdiye-i hayret olan cehele-i dâlâlet-şî‘ârı terbiyet-i tev‘îd ü tevbîh ile vâsıl-ı kurb-i maķâm-ı selâmet idüp hadîş-i laîf-i اصحابى كالنجوم بايهم اقتديتم اهتديتم* vaşf-ı şerîfine mazhariyet ile *câ-nişîn-i gūşe-i fevz ü hidâyet oldılar.*” (Sâlim Efendi: 2^a; Sucu 2004: 205, 305).

d. “*İlâhî! (Peygamber) İbrâhim’e rahmet buyurduğun gibi Muhammed ve Muhammed’in yakınlarına da rahmet et. (Peygamber) İbrahim hanedânına bereket ve hayır verdiğin gibi Muhammed’e ve Muhammed hanedânına da hayr ü bereket ver!*” (Gülle III ? : 871).

اللهم صل على النبي محمد وآله الطيبين الطاهرين “Allahım, nebi Muhammed ve onun temiz âline rahmet et!” (Sâlim Efendi: 2^a; Sucu 2004: 205, 305).

e. *ان من الشعر لحكمة* “*Muhakkak ki, şîirde hikmet vardır.*” (Aclûnî: I 1988: 254/785).

“(...) *fehvâ-yı hadîş-i لحكمة ان من الشعر* *ol fenniñ marzî-i řab‘-ı şerîf-i Muştafâ oldığın imâ ider.*” (Sâlim Efendi: 6^b; Sucu 2004: 211, 314).

f. *الدنيا مزرعة الآخرة* “*Dünya ahiretin tarlasıdır.*” (Aclûnî I 1988: 412/1320).

“(...) bu *‘âlem-i fânî vü kiş-t-zâr-ı harâb-ı bî-müdânide dest-mâye-i gâv-şeng-i ef‘âlîñ her ne tuħm ki ber-âverde-i dest-i istiħşâlîñ olur hürmen-i pür-tef ü tâb-ı maşşerde kuvvet-i yevmiyye-i tarîk-ı vuşul ancak hâşıl-ı erzen kesb oluna maħmüldür ki الدنيا مزرعة الآخرة* bu *ma‘nâ-yı fâhireyi mübeyyindir.*” (Sâlim Efendi: 6^b; Sucu 2004: 212, 314).

g. *الفقر فخرى* “*Fakirlik benim övüncümdür, ben onunla iftihar ederim.*” (Aclûnî II 1988: 87/1835).

“(...) *ne sebebdan semend-i ser-keş-i ‘inān-ı istiḥṣālīñ tengāy-ı kayd-ı ‘alāyıkdan rū-gerdān ve tāc-ı pūr-ibtihāc-ı الفخرى ile cā-niṣṣīn-i serīr-i dil-āgāhān olmazsın ki...*” (Sâlim Efendi: 20^a; Sucu 2004: 233, 342).

h. **الدنيا جيفة طالبيها كلاب** “Dünya bir laşedir, talibi de köpeklerdir.” (Aclûnî I 1988: 409/1313).

“*Ve ba‘zî daḥi izdiyād-ı cāh u celāl ve heves-i keşret-i māl ü menāl ile tedbīrāt-ı nā-şā‘ib ve tefekkūrāt-ı ğayr-ı şaḥīḥ ü kāzib vāsıtasıyla maḳşad-ı aşlīden maḥrūm ve mā-şadaḳına mefhūm olurlar.*” (Sâlim Efendi: 39^b; Sucu 2004: 265, 380).

i. **ما عرفناك** “*Yâ Rabbi! Seni zatına yakışır bir biçimde bilemedik...*” (Yılmaz 1992: 117) şeklinde rivayet edilen, hadis olup olmadığı şüpheli bir sözden alınmıştır.

“(...) *fezā-yı mülk-i vücūdda sulṭān-ı ‘aşk ‘alem-i zuhūrı ızhār ve rind-i şāḥib-hünere temāşā-yı ḥaḳāyık-ı ‘ālem āşikār olup nūr-ı idrāk pertev-i çeşmine naḳl-i ma‘nā-yı ما عرفناك de Riyāz-ı Firdevsi der-pīş ve maḥz-ı sūrūr-ı şafādan ne küdüret-i dünyā vü ne zulmet-i nevā‘ib-i mā-fihādan ḥaṭar u teşvīş ḳalmayup...*” (Sâlim Efendi: 41^b; Sucu 2004: 268, 384).

Meşhur Sözler:

a. **كلم الناس على قدر عقول** “İnsanlarla, akılları nispetinde konuşunuz!”⁶ (Ürün: 67)

“اصل معنيست نه تزيبين كلام

سخن آ نسبت كه فهمند عوام

بشنو اين موعظه اهل قبول

كلم الناس على قدر عقول”

“Asıl, manadır, sözü süslemek değildir. Söz odur ki, herkes anla-ya... Kabiliyetli kişilerin bu öğüdünü dinle, **insanlarla akıllarının kudretine göre konuş!**” (Sâlim Efendi: 5^a-5^b; Sucu 2004: 209, 311-312).

⁶ “كلموا الناس على قدر عقولهم” şeklinde de kullanılır.

b. لا يصدر من الواحد الا الواحد “Bir’den yine bir olandan başkası sâdir olmaz.” (bkz. “Bir’den Âlemin Feyezâni”, Olguner 1992: 109).

“(…) bu *ḥarf-i ‘ālī ki evvelīn-i ḥarf-i lafza-i Celālī ve nuḥustīn-i maḳām-ı mesālik-i ma‘ālīdir kilīd-i genc-i ‘ulūm ve esās-ı ma‘rifet-i Ḳādir ü Ḳayyūm olup ḳazıyye-i bī-ma‘nā-yı لا يصدر من الواحد الا الواحد ki kütüb-i felāsifede meşūr bir esās-ı ma‘lūm u meşūrdur...*” (Sâlim Efendi: 8^a; Sucu 2004: 214, 317).

c. خدمة الملوك نصف السلوك “Hükümdarların hizmeti, sülûkün (bir yola girme, bir yol tutma) yarısıdır.”

“(…) *zer-i ḥālīş-‘ayār-ı kelime-i خدمة الملوك نصف السلوك öteden berü meskūk-ı sikke-i ḥüsni-ḳabūl ve ma‘mūl-i ḍarb-ḥāne-i aḫḫāb-ı sa‘y-i ḥuşūldür ki ḥıdmet-i ümerā vü selāfīn bā‘iḫ-i sa‘ādet ü kemāl ve mücīb-i tekeşşür-i a‘vān-i mülk ü māl olup...*” (Sâlim Efendi: 10^b; Sucu 2004: 218, 323).

d. كالشمس فى جو السماء “Gökyüzündeki güneş gibi...”

“*Zirā ki esbāb-ı tene‘üm ü refāh bisyār ve cümlesini bār-hā taḫşīl ü itmām emr-i düşvār oldığı كالشمس فى جو السماء zāhir ü āşikārdır.*” (Sâlim Efendi: 19^b; Sucu 2004: 232, 341).

e. عز من قنع “Kim kanaat ederse, izzet bulur.”

“(…) *erbāb-ı ḫırş u ḫama‘ ve nādānān-ı ma‘nā-yı ferīde-i ez من قنع adem-i idrāk ü sebeb-i gāflet-i mülzimü'l-helāk ile cāme-i laḫīf-i fakrdan ikrāh itseler ma‘zūr...*” (Sâlim Efendi:20^a; Sucu 2004: 233, 342).

f. لله الحمد والمنة “Hamd ve minnet yalnız Allah içindir.”

“*الله الحمد والمنة ol maḳāma benim-çün ḳadem-nihāde-i vuşul olmaḳ muḫāl ve ḫalka-i cem‘iyyet-i rindāna daḫl-i engüşt-i muvāşālet eylemem ba‘īdü'l-iḫtimāldir.*” (Sâlim Efendi: 38^b-39^a; Sucu 2004: 263, 378-379).

g. خدا همه جا حاضر و ناظر است “Allah (C.c.), her yerde hazır ve nazırdır.”

“*Bir daḫi buña eger bu maḳām tecellī-i Cenāb-ı Ḥudādan ḫālī ve ancaḳ şuver-i nefis şeyḫān ile mālīdir dinilürse muḳaddimesi bāḫıl ve bu şüret-i naḳz ile ol ḳazıyye ‘āḫıl olur...*” (Sâlim Efendi: 43^a; Sucu 2004: 270, 387).

h. كالشمس فى وسط السماء “Semanın ortasındaki güneş gibi...”

“(...) her nā-murād ki neş'e-i cām-ı muḥabbet-i ḥüb-rūyān ile mest olur elbetde kayd-ı dünyā vü āhireti ferāmūş ile taḥşil-i sa'adetde pest oldığı *كالتشمس في وسط السماء* *ḳarīn-i iştihārdır.*” (Sâlim Efendi: 50^a; Sucu 2004: 280, 401).

4.4. Dil ve Üslup Özellikleri

Fuzûlî'nin **Rind ü Zâhid** adlı eserinin tenkitli metnini hazırlayan Kemal Edip Kürkçüoğlu, bu eserinin baş tarafında **Rind ü Zâhid** ve Sâlim tercümesi hakkında;

“Eser, bizde basılmamış ve gereği gibi tedkik olunamamıştır. Üsküdarlı Sâlim Efendi tarafından h. 1219 (m. 1804) yılında yapılan ve Ramazân 1285 (9.1.1869) târihinde Tasvîr-i Efkâr Matbaasında basılan tercemesi (küçük boy 134 sahife) istifade sağlamayacak hâldedir. Münşîlik hüneri göstermek isteyen mütercim, tercemeyi aslındaki selasetten uzaklaştırmıştır. Metindeki ‘zâhid goft: zâhid dedi’, ‘rind goft: rind dedi’ sözlerini muhâverelerin başlarına aynen Farsça olarak almış, manzum kısımları terceme etmeden aktarmış, seci‘ merakıyla yer yer mevzû dışı cümleler katmıştır. O kadar ki, şöyle böyle Farsça bilen bir kimse, eserin aslını tercemesinden daha kolay anlayabilir.” der. (Kürkçüoğlu 1956: 7-8).

Rind ü Zâhid’i günümüz Türkçesine çeviren Hüseyin Ayan ise, eserinin ön sözünde konuyla ilgili olarak şunları söyler: “Onaltıncı yüzyıl Türk-İslâm dünyasının en seçkin şair, bilgin ve mutasavvıf düşünürü Fuzûlî'nin Rind ile Zâhid’i bugüne kadar Türkçe’ye çevrilmemiştir. (Sâlim Efendi tarafından 1804’te çevrilip 1869’da Tasvîr-i Efkâr Matbaasında bastırılan Muhâvere-i Rind ü Zâhid, Farsça aslından çok ağır ve külfetli bir dil, ‘münşî’lik endişesiyle kaleme alınmış ve tercümeden ziyade bir ‘şerh’ tir.) Atatürk Üniversitesi’ndeki öğrenciliğim esnasında, rahmetli Kemal Edip Kürkçüoğlu’nun karşılaştırmalı olarak hazırlayıp bastıracağı metnini görmüş, sonra da Sâlim Efendi’nin Muhâvere-i Rind ü Zâhid’ine rastlamışım. Her ikisini de okumuş ve Farsça metni daha kolay anlaşılır bulmuştum.” (Ayan 2001: 7).

Halûk İpekten de, *Fuzûlî (Hayatı, Sanatı, Eserleri)* adlı eserinde Rind ü Zâhid’den bahsederken, Sâlim Efendi’nin tercümesiyle ilgili olarak; “Rind ü Zâhid, Üsküdarlı Sâlim Efendi tarafından Muhâvere-i Rind ü Zâhid adıyla Türkçe’ye çevrilmiştir. (İstanbul 1285. 135 s.). Bu çeviri son derece ağır bir dille yapılmış, manzum parçalar olduğu gibi bırakılmıştır.” (İpekten 1996: 68) şeklinde bilgi verir.

Bu söylenenlerden de anlaşılacağı üzere, Muhâvere-i Rind ü Zâhid, süslü nesir (inşa) tarzının özelliklerini taşımaktadır. Sâlim, eserinde seciyi

esas tutmuş, Arap ve Fars sözlüklerinden pek çok kelime almış, buna karşılık Türkçe kelimelere çok az yer vermiştir. Manayı ikinci plana iterek sanat kaygısını ön plana çıkarmıştır. Nitekim eser hakkında yapılan bütün yorumlarda aynı özellik vurgulanmakta, hatta şöyle böyle Farsça bilen birinin eserin Farsça aslını Türkçe tercümesinden daha kolay anlayabileceği söylenmektedir. Eserde manzum kısımların Farsça aslından aynen alındığı, Türkçeye tercüme edilmediği görülür. Muhâverelerin başında yer alan “zâhid dedi, rind dedi” anlamındaki “zâhid goft, rind goft” ifadeleri de Farsça aslındaki gibi kullanılmıştır.

Eserde yer alan Türkçe kelimeler çoğunlukla fiiller olup, isim cinsinden kelimelerde Arapça ve Farsçanın hakimiyeti görülür. Hatta bazı bölümlerde, isimlerin sonuna Farsça bildirme eki getirilerek cümle yapısı da Farsçalaştırılmak istenmiştir:

"Sâlis ki gurûr-ı civânî vü hâlet-intimâ-yı kuvâ-yı hayvânîdir anda daği inşâ-i 'aşk ile meşq-i râhat ve yalûnız fikr-i maḥbûb u ḥûsn-i dil-sûz-ı câzibü'l-ḳulûb ile meşgûl ü efkâr-ı dîgerden vâreste-i ḳayd-ı zühûl olmağıla bâḳî heme râhat ü ḥuzûr est." (Sucu 2004: 248, 360).

"Zâhid goft ey rind mey-ḥ'ârân-ı bezm-i şevḳ-i İlâhî ve remz-âşinâyân-ı ḥaḳâyıḳ-ı nâ-mütenâhî gerçi didiğîñ sûretle muttaşîf belki bu ḥükme cümle-i 'âlem daği mu'terîfdir. Ve ammâ maḳâm-ı ḥumârân u kâr-ı sûret-perestân buña ḳıyâs ile miḳyâs-ı taḥḳîḳde nâdir est." (Sucu 2004: 259-260, 374).

Sâlim; eserin tercümesini sanat kaygısı nedeniyle aslındaki selasetten uzaklaştırmış, söylemek istediklerinin çoğunu dolaylı yollardan anlatmayı tercih etmiş ve arka arkaya sıraladığı terkiplerle anlamı âdeta boğmuştur. Seci endişesiyle yer yer mevzu dışı cümleler kurmuştur. Bu nedenle, eserin hacmi Farsça aslına göre biraz genişlemiştir.

Eserde baştan sona kadar aynı dil ve üslup özellikleri kullanılmıştır. Ancak bu durumu temsilen seçtiğimiz şu muhavere tetkik edilince, söylediklerimizin daha iyi anlaşılacağı kanaatindeyiz:

"Rind goft ey zâhid ferâ'id-i fevâ'id-i pîşe-verî ki mezkûr u meştûr-ı şaḥîfe-i silk-i suṭûr ḳılındı ancaḳ kesb-i rûzî-i muḳarrer ve taḥşîl-i ḳismet-i naşîb-i muḳadderi ḥafâsında nihân 'ibâdet-i nefs-i muhândan 'ibâret bir kâr-ı nâ-sezâ ve emr-i bî-i'tinâdır ki aşḥâb-ı ḥîrfet ṭaleb-i ma'aş ile kesb-i kemâl-i dîgerden maḥrûm ve hemîn tekmîl-i müştehiyât-ı ṭabî'at-ı hayvânîyi kemâl 'add ile mezmûm olurlar. Bunuñla bile erbâb-ı şanâyi' kesb-i yek-loḳma-i menâfi' ile evvel-i nehârdan zeyl-i leyl-i pervîne degin ser-gerdân-ı vâdî-i gûşîş ü izṭrâb ve şeb-i 'anberîn-niḳâbda daği berây-ı def'-i ta'ab zârûrî meşgûl-i tetmîm-i edevât-ı câme-ḥ'âb olmaḳdan râh-yâb degillerdîr. Şol 'ömr-i nâzenîn ü ḥayât-ı çend-eyyâm-ı bî-temkîn ki mir'ât-ı şâf-cemâl-i şâhid-i nehârî 'aks-i taḳayyüd-i

ekl ü gülü ile jeng-beste ve zülf-i dirâz-ı nigâr-ı şâm-ı bî-ķarârı zeyl-i ħüsrân-ı ħ`âb ü ħaġâya beste ola cümle-i mekâsib-i ķâr-ı dünyâdan eshel ve ancak bunuñla iktifâ vü ķanâ`at ķâ`ide-i cehl ü tehâvünde mertebe-i evveldir." (Sucu 2004: 222, 327-328).

Süslü bir nesir diliyle kaleme alınan Muhâvere-i Rind ü Zâhid; hüner göstermek amacıyla yazılmasının yanında, müellifi Sâlim Efendi'nin Arap ve Fars dillerine hakimiyetine de işaret etmektedir.

SONUÇ:

1. 16. yüzyıl Türk-İslam dünyasının en seçkin şair, bilgin ve mutasavvıf düşünürlerinden biri olan Fuzûlî'nin "Rind ü Zâhid" adlı Farsça eseri, 1219/1804 yılında Sâlim Efendi tarafından "Muhâvere-i Rind ü Zâhid" adıyla Türkçeye tercüme edilmiştir.

2. Eserde; Türk-İslam toplumunda cami ve medrese eğitiminin zamanla ortaya çıkardığı "zâhid" tipi ile tekke ve zaviyelerde yetişmenin neticesinde ortaya çıkan "rind" tipi karşı karşıya getirilir. Zâhid baba, Rind ise onun oğludur.

3. Müellifin dünya, ahiret ve insan hayatına dair görüşlerinin Rind ve Zâhid'in ağızından verildiği eserde; bu konular etrafında Kelâm (İslâm Felsefesi), Tasavvuf ve Vahdet-i Vücûd'a dair şumullü bilgiler yer alır. Rind, müellifin gönlünden geçenleri, Zâhid ise aklıyla vardığı nokta ve sonuçları dile getirir. Sözü edilen bu iki temsilî şahıs arasındaki münakaşa, eserin sonuna doğru yerini yavaş yavaş uzlaşmaya bırakır, neticede akıl ve gönül birleşir.

4. Muhâvere-i Rind ü Zâhid, mensur münazara tarzında kaleme alınmıştır. Karşılıklı konuşmalar şeklinde tertip edilen eserde, Zâhid'in ve Rind'in hemen her konuşmasından sonra, söylediklerini destekleyici nite-likte çoğu zaman Farsça bir rubai veya kıta, nadiren Türkçe beyit veya mısralar yer alır. Farsça manzum kısımlar, eserin aslından olduğu gibi alınmış, tercüme edilmemiştir. Eserde Farsça toplam 61 kıta, 66 rubai, 1 mesnevi, 4 beyit, 1 mısra vardır. Destekleyici metinlerden Türkçe olanlar ise 3 beyit ve 2 mısradır.

5. Sâlim Efendi, Muhâvere-i Rind ü Zâhid adlı eserinde, süslü nesir (inşa) tarzının özelliklerini kullanmış, seciyi esas tutmuş, Arap ve Fars sözlüklerinden pek çok kelime almış, buna karşılık Türkçe kelimelere çok az yer vermiştir. Bu nedenle eser Farsça aslındaki selasetten uzaklaşmıştır.

6. Sâlim Efendi'den sadece Arif Hikmet Tezkiresi'nde ve kısaca bahsedilmesi, onun yaşadığı dönemde ve sonrasında fazla tanınmamış bir şahsiyet olduğunu düşündürmektedir.

KAYNAKÇA

- ACLÛNÎ (1988), *Keşfü'l-Hafâ ve Müzîlü'l-İlbâs Amme'stehera Mine'l-Ehâdîsi Alâ Elsineti'n-Nâs*, Lübnan-Beyrut.
- AKSOY, Hasan (1986), "Münazara", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, Dergâh Yay., C. 6, s. 469, İstanbul.
- ARMAĞAN, Mustafa (hızl.) (t.y.), *Anthony Dolphin Alderson-Bütün Yönleriyle Osmanlı Hanedanı*, y.y., 2 C.
- AYAN, Hüseyin (ter.) (2001), *Fuzûlî, Rind ile Zâhid*, Ankara.
- BANARLI, Nihat Sami (1997), "Fuzûlî", *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, C. I, s. 549, İstanbul.
- BİLGEGİL, Kaya (1980), *Edebiyat Bilgi ve Teorileri, I Belâgat*, Ankara.
- ÇANTAY, Hasan Basri (1972-1973), *Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*, 3 C, İstanbul.
- GÜLLE, Sıtkı (ter.) (t.y.), *İmam Nevevî, Riyâzü's-Sâlihîn*, 3 C, İstanbul.
- İPEKTEN, Halûk (1996), *Fuzûlî (Hayatı-Sanatı-Eserleri)*, Ankara.
- İPEKTEN, Haluk (1988), *Türk Edebiyatının Kaynaklarından Şuarâ Tezkireleri*, Erzurum.
- İPEKTEN, Halûk-Mustafa İsen-Recep Toparlı-Naci Okçu-Turgut Karabey (1988), *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Ankara.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuat (1988), "Fuzûlî", *MEB İslâm Ansiklopedisi*, C. 4, s. 695, İstanbul.
- KÜRKÇÜOĞLU, Kemal Edip (hızl.) (1956), *Fuzûlî-Rind ü Zâhid*, Ankara.
- LEVEND, Âgah Sırrı (1967), "Divan Edebiyatında Hikâye", *TDAY Belleten*, Ankara.
- (OLGUN), Tâhirü'l-Mevlevî (1973), *Edebiyat Lûgati*, İstanbul.
- OLGUNER, Fahrettin (ter.) (1992), *Y. Kumeyr, İslâm Felsefesinin Kaynakları*, İstanbul.
- ÖZKAN, Mustafa (hızl.) (1997), *Faruk Kadri Timurtaş, Makaleler (Dil ve Edebiyat İncelemeleri)*, Ankara.
- "Rind ü Zâhid" (1990), *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, Dergâh Yay., C. 7, s. 335, İstanbul.
- ROSSI, Ettore (1953), *Elenco Dei Manoscritti Turchi Della Biblioteca Vaticana-Città Del Vaticano*, Biblioteca Apostolica Vaticano.
- ŞAHİNOĞLU, Nazif, vd. (1979), "Fuzûlî, Mehmed", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, Dergâh Yay., C. 3, s. 249-258, İstanbul.

- SÂLİM (1285), *Muhâvere-i Rind ü Zâhid*, İstanbul.
- SÂLİM EFENDİ, Üsküdârî, *Terceme-i Rind ü Zâhid*, Süleymaniye Ktp., Esad Ef. Böl., Nr. 289.
- SUCU, Nurgül (2004), *Sâlim, Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve "Rind ü Zâhid" Tercümesi (İnceleme-Metin)*, S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya.
- ŞENTÜRK, Ahmet Atillâ-Ahmet Kartal (2004), *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul.
- ŞEYHÜLİSLÂM ÂRİF HİKMET, *Tezkire-i Ârif Hikmet*, Millet Ktp., Ali Emîrî, Tarih, Nr. 789.
- TİMURTAŞ, Faruk Kadri (hzl.) (1980), *Şeyhî ve Hüsrev ü Şîrîn'i İnceleme-Metin*, İstanbul.
- TUMAN, İnehan-zâde Mehmed Nâil, *Tuhfe-i Nâ'îlî-Dıvan Şairlerinin Muhtasar Biyografileri*, MEB Yayınlar Dairesi Nüshası, B/870.
- ÜRÜN, Kâzım (1998), *Arapça Hikmetli Sözler*, Konya.
- YALTKAYA, Şerafettin-Rifat Bilge (hzl.) (1971), *Kâtip Çelebi, Keşfü'z-Zunûn An Esâmi'l- Kütübi ve'l-Fünûn*, İstanbul.
- YILMAZ, Mehmet (1992), *Edebiyatımızda İslâmî Kaynaklı Sözler (Ansiklopedik Sözlük)*, İstanbul.